

บทที่ 3

การวิเคราะห์กรณีศึกษา

บทนี้นำเสนอการศึกษากรณีศึกษา 5 กรณี ซึ่งได้มีการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การนำเสนอประกอบด้วยกรอบการวิเคราะห์กรณีศึกษา และกรณีศึกษาต่างๆ ได้แก่ (1) กรณีศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงกับสิ่งแวดล้อมของการจัดการป่าชายเลนลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง (2) กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละลอกกระสัง อ.ปะโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ (3) กรณีศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงกับสิ่งแวดล้อมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเป็ดใน จังหวัดตราด (4) กรณีศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร โครงการ “คนอยู่-ป่ายัง” และ (5) กรณีศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงกับสิ่งแวดล้อมของธุรกิจของชุมชนคาบานารีสอร์ตและศูนย์กีฬาดำน้ำ จ.ชุมพร ทั้งนี้รายละเอียดของแต่ละกรณีศึกษาสามารถอ่านเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

การนำเสนอของแต่ละกรณีศึกษาประกอบด้วย 7 หัวข้อ ได้แก่ 1) ข้อมูลพื้นฐาน 2) ปัญหาพื้นฐานเดิม 3) ลักษณะและกิจกรรมของโครงการอนุรักษ์ 4) การวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิด 5) บทเรียนที่สำคัญ 6) อุปสรรค และ 7) ประเด็นท้าทาย

3.1 กรณีศึกษาที่ 1 : บทสังเคราะห์กรณีศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงกับสิ่งแวดล้อมของการจัดการป่าชายเลนลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง¹

1) ข้อมูลพื้นฐาน²

1.1) พื้นที่ ประชากร กิจกรรมเศรษฐกิจ

ปะเหลียนเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่ประกอบด้วย 22 ป่า ลุ่มน้ำปะเหลียนมีความยาวประมาณ 80 กิโลเมตรอยู่ในจังหวัดตรัง เป็นที่ตั้งของชุมชน 23 ตำบล 200 หมู่บ้าน ได้รับการประกาศเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำแรมซาร์ (Ramsar) เมื่อพ.ศ.2547 ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นมุสลิม มีอาชีพหลักในด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ทำเกษตร ประมง และงานอื่นๆ ที่ใช้ทรัพยากรในป่าชายเลนเป็นที่ทำมาหากิน เช่น คราดหอย หาปู ปลา ใช้ประโยชน์จากต้นสาकु ฯลฯ

¹ เรณู สุขารมณ์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

² ท่านผู้หญิงสุชาวัลย์ เสถียรไทยและเรณู สุขารมณ์ “สังเคราะห์กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำปะเหลียนจังหวัดตรัง : เศรษฐกิจพอเพียงแบบ Holistic” วารสารเศรษฐศาสตร์ศรีนครินทรวิโรฒ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2549 หน้า 67-71. และดูรายละเอียดของกรณีศึกษานี้ได้ในภาคผนวก ข

1.2) สิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

สภาพแวดล้อมของลุ่มน้ำปะเหลียน อุดมสมบูรณ์มาก แบ่งพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันได้เป็น 5 ลักษณะที่เกาะเกี่ยวเชื่อมโยงกันอย่างลงตัว คือ (1) ระบบนิเวศป่าต้นน้ำภูเขา เป็นแหล่งกักกักน้ำ น้ำจืดจากน้ำตกสายรุ้งที่เดิมเคยมีชาวบ้านรวมตัวกันเป็น “ชมรมอาสาสมัครป้องกันภัยพลเรือน (อสปร)” มีสมาชิก 29 คน จัดเวรยามเข้าไปพิทักษ์ดูแลป่าต้นน้ำ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากแห่งหนึ่งในจังหวัดตรัง แต่ในช่วง 2 ปีที่แล้ว มีปัญหาขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกรมป่าไม้ กับอสปร.และเครือข่าย กิจกรรมพิทักษ์ฯ จึงสลายตัวไป (2) ระบบนิเวศน้ำจืดป่าสาธุ ในมุมมองของนักวิชาการท้องถิ่น เป็นระบบที่หายากและกำลังตกอยู่ในอันตรายเพราะถูกบุกรุกทำลายจากโครงการพัฒนาฯ ต่างๆ ทั้งจากหน่วยงานราชการส่วนกลาง และ ส่วนท้องถิ่น(อบต.) ที่เข้าสู่พื้นที่ จนมีการตัดถนนลาดคอนกรีต ทำลายระบบนิเวศ (อย่างไม่มีความรู้ที่ถูกต้อง) เกิดปัญหาต่อระบบธรรมชาติที่เป็นอยู่เดิม (3) ระบบนิเวศสองน้ำ เป็นพื้นที่กันชนของน้ำจืดและน้ำเค็ม กลายเป็นน้ำกร่อย เมื่อน้ำเค็มหนุน จะมีอำนาจทะลุทะลวงรุนแรงมากจะสูญเสียน้ำจืด ยังมีการสร้างเขื่อนตัดถนนทางสัญจร เข้าหมู่บ้าน แบ่งเขตแดน ยังมีผลไปเร่งทำลายระบบนิเวศบริเวณนี้ จากคำบอกเล่าของนายกสมาคมหยาดฝน (นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ) ซึ่งว่า ในอดีตก่อนยุคฟองสบู่แตก เศรษฐกิจไทยตกต่ำ ปี พ.ศ. 2539-2540 พื้นที่บริเวณนี้ถูกทำลายเป็นบริเวณกว้างมาก (4) ระบบป่าชายเลน ลุ่มน้ำปะเหลียนส่วนนี้เป็นพื้นที่ป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงมากแห่งหนึ่ง ยุคก่อน 2540 ชาวบ้านได้ แยกกันขายที่ป่าชายเลนบริเวณนี้ให้กับนายทุนภายนอก ซึ่งเข้ามาทำนากุ้งขนาดใหญ่ ต่อมาเกิด “โรคต้มยำกุ้ง”(เศรษฐกิจไทยตกต่ำ ปีพ.ศ. 2539-2540) นากุ้งถูกทิ้งร้าง เสื่อมโทรมมาก และ(5) พื้นที่ชายฝั่งทะเล สัตว์น้ำ เป็นที่อยู่อาศัยของพะยูน เต่าทะเล ฯลฯ บางส่วนของพื้นที่นี้ เป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านแหลม ซึ่งมีทรัพยากรชายฝั่งและในทะเลที่อุดมสมบูรณ์ด้วยหอยนางรม หอยปะ โดยเฉพาะหอยปะนั้นชาวบ้านร่อนวน นำหอยปะขายส่งโรงงานอุตสาหกรรมบรรจุหอยกระป๋อง ส่งออก เร่งโหนดกิจกรรมนอกห้องเรียน อนุรักษ์การอนุรักษ์หอยและสัตว์น้ำ

1.3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือเทคโนโลยีพื้นบ้าน

- หลักสูตรท้องถิ่นของครู-นักเรียน โรงเรียนบ้านแหลม โดยครูกับนักเรียนจัดทำโครงการเลี้ยงปลากะพง เก๋า ในอ่าวน้ำทะเล ถอดบทเรียน มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาด้วย แล้วจัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนนอกระดาน

2) ปัญหาพื้นฐานเดิม

ปัญหาพื้นฐานเดิมในปะเหลียนเริ่มจาก ความยากจน เกิดความขัดแย้งในชุมชน ป่าชายเลนถูกบุกรุกจากนายทุนภายนอก มีการแย่งกันขายที่ดินให้นายทุน ทำให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากร สืบค้นพบว่า ปีพ.ศ.2540 ป่าถูกทำลายลดลงจากที่มีอยู่เดิม 32,300 ไร่ เหลือเพียง 18,000 ไร่ ป่าชายเลน 5,000 ไร่สูญเสียดังกล่าว เสื่อมสภาพเพราะนาุ้ง สรุบบทเรียนปะเหลียนได้ 2 ประการ คือ

2.1) การแข่งขันทรัพยากรป่าชายเลน การให้สัมปทานป่าชายเลน การทำนากุ้ง การช่วงชิงกันเองของคนในพื้นที่ ตามหลัก “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” เพราะพื้นที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมที่เปิดให้เข้าถึงสำหรับทุกคน (open to access)

2.2) ความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่างชาวบ้านกับนายทุนภายนอกพื้นที่ หรือ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับข้าราชการ หรือปัญหาระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านด้วยกันเอง

3) ลักษณะและกิจกรรมของโครงการอนุรักษ์ฯ

เนื่องจากงานวิจัยนี้ เลือกศึกษาเฉพาะป่าชายเลนบ้านแหลม ฉะนั้น กิจกรรมของโครงการที่ดำเนินการในพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนบ้านแหลม อาจแบ่งได้เป็น 3 ส่วนหลักๆ ดังแสดงในตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 สรุปกิจกรรม วัตถุประสงค์ รายละเอียดกิจกรรม ผลผลิต ผลลัพธ์ และแผนงานในอนาคตของกรณีศึกษาการจัดการป่าชายเลน บ้านแหลม ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	การดำเนินกิจกรรมโครงการ ฯ	ผลผลิต ผลลัพธ์	แผนงานในอนาคต
การอนุรักษ์หอยนางรม	อนุรักษ์หอยนางรมที่เริ่มสูญหาย จับไม่ได้	1) กลุ่มอนุรักษ์กำหนดกติกา กำหนดแนวเขตอนุรักษ์หอยนางรม 2) เริ่มรุกรกิจชุมชนแปรรูปหอยนางรม 4 เมฆ 3) ทำโครงการเทศกาลหอยนางรม รณรงค์ประชาสัมพันธ์สู่ชุมชนภายนอกหมู่บ้าน	1) ความอุดมสมบูรณ์ของหอยนางรมกลับคืนมา 2) รายได้กลุ่ม เครือข่ายเพิ่มขึ้น 3) ชุมชนเข้มแข็ง เรียนรู้ เข้าใจการพัฒนาที่ยั่งยืน 4) ปลายปี 2549 โรงเรียนบ้านแหลมได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวจากบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)	
การอนุรักษ์ป่าชายเลน	อนุรักษ์ผืนป่าชายเลนที่มีความขัดแย้งจากภายใน และการคุกคามทุนนอก	1) มีกรรมการอนุรักษ์ป่า กำหนดกติกาเกี่ยวกับป่า แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็นหลายวัตถุประสงค์ (เขตป่าอนุรักษ์ ป่าฟื้นฟู ป่าใช้สอย ฯลฯ) กรรมการจัดเวรยามคุ้มครองรักษาป่า 2) การทำกิจกรรมของโรงเรียน ครู-นักเรียน จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ทดลองเลี้ยงหอยนางรม มีการรณรงค์รักษาแม่น้ำให้สะอาด	1) ระบบนิเวศป่าชายเลนกลับคืนมา สัตว์จำพวกปูทะเล ฯลฯ 2) เด็กนักเรียนได้ประสบการณ์จริง จากหลักสูตรอนุรักษ์ สอบเข้าเรียนต่อโรงเรียนดี ๆ (เช่น โรงเรียนกันตังพิทยากร) ในระดับชั้นที่สูงขึ้น ได้จำนวนมากขึ้น	
การอนุรักษ์หอยปะ	อนุรักษ์หอยปะที่ถูกจับอย่างหนักด้วยเครื่องมือสมัยใหม่ (คราดเครื่อง)	เนื่องจากปัญหาหอยปะมีความเร่งด่วนมาก ต้องรีบแก้ไข ด้วยการตั้งกติกา กำหนดเครื่องมือใช้จับหอย(คราดและอวน) เพื่ออนุรักษ์หอยอายุน้อยให้ธรรมชาติเลี้ยงต่อจนเติบโตใหญ่ คอยวันจับ และให้	1) ความอุดมสมบูรณ์ของหอยปะกลับคืนมา 2) กำลังคิดหาวิธีแปรรูปหอยปะเพิ่มมูลค่า	การคิดจัดตั้งกลุ่มหอยปะในหมู่บ้าน

		กติกามังอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านกว่า 70 % ในชุมชน มีอาชีพการจับหอยปะเป็นหลัก แต่ปีพ.ศ. 2548 มีการใช้คราดเครื่อง กวาดจับหอยปะหมดในจากแม่น้ำ ภายใน 3 เดือน ปัจจุบันเกิดกติกาก ชุมชนห้ามใช้คราดเครื่องเด็ดขาด	
--	--	--	--

4) การวิเคราะห์ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ปัญหาดังเดิมที่เกิดในลุ่มน้ำปะเหลียน ที่เป็นพื้นที่ป่าทั้งหมด 32,300 ไร่ และชุมชนบ้านแหลมซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งในลุ่มน้ำปะเหลียนนั้น เริ่มจากความยากจน เกิดความขัดแย้งในชุมชน ป่าชายเลนถูกบุกรุกทำลายจากนายทุนภายนอก ชาวบ้านมีการแย่งชิงกันขายที่ดินให้นายทุน ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ประมาณร้อยละ 56 ของพื้นที่ป่าทั้งหมด ในจำนวนนี้เป็นพื้นที่ป่าชายเลน ร้อยละ 15 ที่ถูกทำลายเพราะการเปลี่ยนมาทำนาถุ้ง ปลูกปาล์มน้ำมัน บ้านแหลมเป็นชุมชนไทยอิสลาม พบวิกฤติเพราะทุนภายนอก ชาวบ้านเกิดความโลภ แย่งกันใช้คราดเครื่องนำหอยปะมาขายให้โรงงานบรรจุหอยกระป๋อง จนเกิดวิกฤติธรรมชาติผลิตไม่ทัน หอยปะเติบโตไม่ทัน รวมทั้งหอยนางรมลดลงจนจับไม่ได้ สมาคมหยาดฝน (คุณพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ) นายกสมาคมฯ กับแกนนำชาวบ้าน ช่วยกันอนุรักษ์ เกิดกระบวนการเคลื่อนไหว เกิดการเรียนรู้ เกิดกติกากชุมชนสามารถชะลอการถูกทำลายได้ระดับหนึ่ง ซึ่งการพัฒนาของชุมชนในพื้นที่ดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่ามีการดำเนินชีวิตสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะเห็นได้จากชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับวิธีการ วิธีคิด และวิถีชีวิต โดยความสอดคล้องในการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมในบ้านแหลม ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง กับหลักการทรงงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง วิเคราะห์และอธิบายดังนี้

วิธีการ (การเข้าช่วย)

- เกิดกลุ่มอนุรักษ์ในพื้นที่ เกิดการมีส่วนร่วมของเด็กนักเรียน-ครูในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ จนสามารถถอดบทเรียน ทำหลักสูตรที่เหมาะสมกับท้องถิ่นได้ นับเป็นตัวอย่างที่ดี ได้รับรางวัลมูลนิธิโลกสีเขียว
- เกิดการกำหนดกติกาของชุมชนเพื่อให้ทรัพยากรและธรรมชาติเติบโตทันการนำมาใช้

วิธีคิด (การเข้าใจ)

- ชาวบ้านตระหนักรู้ปัญหาและความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากร สัตว์น้ำ และการใช้อย่างยั่งยืนเพื่อตอบสนองความต้องการในการหาเลี้ยงชีพ และการบริโภคภายในครัวเรือน

วิถีชีวิต (การเข้าถึง)

- เกิดการร่วมมือ รวมตัวเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ เกิดกระบวนการเคลื่อนไหว ตลอดเวลา เพื่อตอบโต้ระบบตลาด ราคาตลาดที่ล่อใจชุมชน ชาวบ้านบางส่วนยัง หวั่นไหวต่อผลตอบแทนจากการใช้ที่ดิน ที่บางกลุ่มต้องการเปลี่ยนไปทำอย่างอื่น แทนการอนุรักษ์

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะเกิดกลุ่มอนุรักษ์ เกิดกิจกรรมอนุรักษ์ แต่สถานการณ์ในพื้นที่ยุคปัจจุบัน ก็ยังไม่มั่นคง ไม่สามารถนั่งนอนใจได้ เพราะยังล่อแหลมต่อการถูกคุกคามจากทุนนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกว้านซื้อที่ดินทำนาทุ่ง การปลูกปาล์มเพื่อเร่งตอบสนองโครงการภาครัฐในการหาพลังงานทดแทนยุควิกฤติราคาน้ำมันแพงในขณะนี้ ตลอดจนยังมีหน่วยงานภาครัฐ (ส่วนกลาง และ หรือ ท้องถิ่น) พยายามจะคิดโครงการพัฒนาใหม่ ๆ เช่น การสร้างท่าเรือน้ำลึกที่ปะเหลียน ฯลฯ เพื่อลงในพื้นที่นี้ กระบวนการเคลื่อนไหว จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก

5) บทเรียนที่สำคัญ

บทเรียนที่ควรค่าแก่การเรียนรู้อันนำมาซึ่งความสำเร็จในปัจจุบัน ซึ่งพอสรุปเป็นประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

5.1) การสร้างคน

- มีสมาคมหยาดฝนเป็นผู้นำทางความคิด คือ นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ
- สร้างผู้นำในการปฏิบัติเป็นกลุ่ม ๆ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน กลุ่มอนุรักษ์หอยปะ กลุ่มอนุรักษ์หอยนางรม
- ผู้นำเป็นนักพัฒนา ใจเย็น พยายามพูดคุย ชี้ถึงประโยชน์ส่วนรวมในการรู้จักจัดการ อนุรักษ์สัตว์น้ำ จัดการป่า
- สร้างการทำงานเป็นเครือข่าย มีผู้นำท้องถิ่น (อบต. ผู้ใหญ่บ้าน) ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นแกนนำในการเชื่อมประสานกับพื้นที่
- มีกิจกรรมและประชุม (ชวนคุย) อย่างต่อเนื่อง เป็นการสร้างการเรียนรู้ของคนในชุมชน ผ่านเวทีพูดคุย
- เนื่องจากเป็นพื้นที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักผ่านการเข้ามาทำงาน เรียนรู้ ถอดบทเรียนของ นักวิชาการ อาจารย์ นักวิจัยจากมหาวิทยาลัย ทำให้มีกลุ่มคนภายนอกเข้ามาดูงาน ศึกษาเรียนรู้ แกนนำเกิดความภาคภูมิใจที่ทำความดี คิดดี เป็นเยี่ยงอย่างของอนุชนรุ่น หลัง โรงเรียนบ้านแหลมในพื้นที่ป่าชายเลน ได้รับรางวัล เด็กนักเรียน เกิดความภาคภูมิใจ มีกำลังใจ เกิด self esteem อยากทำความดีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ไม่อยากทำผิด ทำเลว ในอนาคตข้างหน้า

5.2) การสร้างวิถีคิดและสร้างคุณธรรม

- สร้างการเรียนรู้เพื่อการใช้ทรัพยากรที่ยั่งยืน

- เสริมสร้างจิตใจให้สมาชิกในชุมชนมีความภาคภูมิใจ
- เน้นคุณธรรม ปลูกฝังให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งเสริมความเพียร ไม่เบียดเบียนสัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ไม่บริโภคเกินกำลังที่ผลิตได้

6) อุปสรรค

- ความรู้ของข้าราชการแตกต่างจากความรู้ของชาวบ้าน ข้าราชการเน้นความรู้ในตำรา ส่วนชาวบ้านเน้นความรู้ในวิถีชีวิตที่ถูกต้องถ่ายทอดกันมา

7) ประเด็นท้าทาย

การเตรียมรับมือกับสิ่งที่จะมาคุกคามจากภายนอกในอนาคตอันใกล้ มีดังนี้ :

- 7.1) นโยบายของรัฐในเรื่องการหาพลังงานทดแทน เช่น ปาล์มน้ำมัน
- 7.2) นโยบายของรัฐที่จะสร้างโครงการขนาดใหญ่ เช่น ท่าเรือน้ำลึก
- 7.3) นายทุนภายนอกพื้นที่ จะเข้ามาแสวงสิทธิในพื้นที่ของชาวบ้านเพื่อสามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์บางอย่างจากรัฐ
- 7.4) นายทุนภายนอกมากว้านซื้อนาถุ้งที่ทิ้งร้าง ดินเสื่อมโทรม เพื่อทำนาถุ้งขนาดใหญ่ (บริษัทซีพี เลี้ยงกุ้งที่ใช้พันธุ์กุ้งจากสหรัฐอเมริกา ใช้คนงานพม่าจำนวนมาก)

3.2 กรณีศึกษาที่ 2 : การสังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละลอกกระสัง ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์³

1) สภาพทั่วไปของชุมชน⁴

1.1) ลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลเขาคอกมีเนื้อที่ทั้งหมด 58,812 ไร่ หรือ 94.01 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 30,000 ไร่ พื้นที่ป่าชุมชนประมาณ 3,500 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นราบซึ่งทำการเกษตรสลับกับพื้นที่ดอนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ป่าซึ่งมีชื่อเรียกตามแต่ละชุมชน เช่น ป่าชุมชนละลอกกระสังมีพื้นที่ 2,700 ไร่ มีพื้นที่มากที่สุดและสมบูรณ์ที่สุด ป่าชุมชนเขาคอกมีพื้นที่ 1,500 ไร่ มีลักษณะเป็นภูเขา

1.2) ลักษณะประชากร

ชุมชนบ้านละลอกกระสังตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีพื้นที่ใกล้ชายแดนกัมพูชา หมู่บ้านต่างๆ ในพื้นที่ตำบลเขาคอกจึงมีหมู่บ้านชาวเขมรกระจายตัวอยู่ทั่วไป และยังสามารถเห็นบ้านชาวไทยกวย (ส่วย, กูย) อยู่ร่วมในแต่ละหมู่บ้านด้วย ภาษาที่ใช้สื่อสารกัน

³ ธนิต เจริญสุข

⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก ข

โดยทั่วไปคือภาษาอีสานและภาษาเขมร นับถือศาสนาพุทธ ด้านกายภาพชุมชนบ้านละลอกกระสัง มีทั้งสิ้น 60 ครัวเรือน มีประชากร 395 คน แบ่งเป็นชาย 199 คนและหญิง 196 คน

1.3) สภาพทางเศรษฐกิจ

บ้านละลอกกระสังเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ในด้านต่างๆ ตั้งแต่ด้านทรัพยากรที่อาศัยจากธรรมชาติรอบตัวคือป่าไม้เป็นหลัก ด้านเศรษฐกิจที่มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ อาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ความอุดมสมบูรณ์ทำให้ไม่ต้องกอบโกยหรือสะสม หากมีความจำเป็นสามารถจะพึ่งพาญาติมิตรได้ ระบบเศรษฐกิจเช่นนี้ดำเนินอยู่ในชุมชนมาช้านาน แม้กระทั่งปัจจุบันที่ต้องก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับการแข่งขัน แต่การแข่งขันและผลกระทบจากภายนอกมีส่วนเปลี่ยนแปลงชุมชนอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนแสดงในปฏิทินการผลิตตารางที่ 3.2

ตารางที่ 3.2 ปฏิทินการผลิต

อาชีพ	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1.แรงงานรับจ้าง - ไร่ - ไร่	ทำตลอดทั้งปีช่วงที่เว้นจากการทำไร่ทำนาของตัวเอง											
2.ปลูกข้าว (นาปี) - หว่านข้าว - ดำนา - ใส่ปุ๋ย - เก็บเกี่ยว					*				*		*	
3.ปลูกมันสำปะหลัง	ปลูกทั้งปีขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน – ขึ้นตอน คือ ปลูก, ทำร่น (กำจัดวัชพืช), ใส่ปุ๋ย, เก็บเกี่ยว											
4.ปลูกอ้อย - เริ่มปลูก+ปุ๋ย1 - ปุ๋ย2+ยาฆ่าแมลง - เก็บเกี่ยว	*										*	
5.ข้าวโพด - ปลูกกิน - ปลูกขาย												
6.ยูคาลิปตัส	ปลูก 3 ปีขึ้นไปจึงจะตัดขายขึ้นกับราคาในช่วงนั้น ๆ ขายแบบเหมาตามขนาด											
7.เลี้ยงสัตว์ - ไก่เลี้ยงกิน - วัวควายเลี้ยงขาย												

2) ปัญหาพื้นฐานเดิม: ที่มาของแนวคิดอนุรักษ์⁵

ชุมชนบ้านละลอกกระสังผ่านประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับป่ามาโดยตลอด ในยุคแรกทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มากจนคิดว่าถากถางเท่าไรก็ไม่หมด จนชุมชนเริ่มขยายตัวจึงทำให้เกิดการใช้ประโยชน์จากป่ามากขึ้น ในขณะที่พื้นที่ป่าลดลงเนื่องจากภาครัฐให้สัมปทานการตัดไม้ในเขตป่าเขาคอกและตามด้วยสัมปทานเผาถ่านต้นไม้ขนาดกลางและเล็ก ทำให้ป่าเสียหายเป็นอย่างยิ่งและชาวบ้านเรียกร้องสิทธิหรือทำอะไรไม่ได้ และจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2540 ที่มีนายทุนมาลักลอบตัดไม้เป็นจำนวนมาก แม้แต่ชุมชนเองก็บุกรุกทำลาย จนเกิดวิกฤติจึงขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่รัฐ แต่ไม่ได้รับความช่วยเหลือ ทำให้ชาวบ้านตระหนักว่าในเมื่อเราคิดว่าเราเป็นเจ้าของป่าและเราพึ่งพาอาศัยป่าในการเป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และอื่นๆ มากมายนั้นเราก็ต้องทำหน้าที่พิทักษ์และดูแลป่าด้วย ชุมชนจึงเกิดความคิดพึ่งพาตนเอง วิกฤติการณ์ดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่ชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงวิถีคิดในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากเดิมภาครัฐเป็นผู้ดูแลมาเป็นดูแลจัดการกันเอง เนื่องจากชุมชนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากป่าและได้รับผลกระทบโดยตรงเมื่อป่าถูกทำลาย ทำให้เกิดการระเบิดจากภายในครั้งแรกซึ่งเรียกสติของชุมชนกลับคืนมา โดยเริ่มตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรขึ้นโดยการนำของนางประมวล เจริญยิ่ง ในระยะแรกเริ่มจากการลงมือลงปลูกและได้เริ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเวทีแลกเปลี่ยนต่างๆ และดูงานจากหลายพื้นที่จนเริ่มมีความรู้ที่จะมาปรับใช้และการจัดการทรัพยากรในบริบทของพื้นที่ของตนเอง ในด้านการรักษาและฟื้นฟูป่าชุมชน ดังนั้น จุดเริ่มต้นของการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านละลอกกระสังนั้นมาจากภายในคือตระหนักคุณค่าของป่าด้วยตนเองโดยมีปัจจัยภายนอกคือปัญหาเป็นตัวกระตุ้น

3) กิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์บ้านละลอกกระสังกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พอเพียง

กลุ่มอนุรักษ์ฯ แรกเริ่มนั้นตั้งขึ้นเพื่อฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรมและเร่งผลักดันให้เป็นป่าชุมชนเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ให้คงอยู่ ต่อมาเมื่องานอนุรักษ์ดำเนินไปได้ด้วยดีแล้ว กลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็ขยายขอบข่ายงานจากการดูแลป่าเพียงอย่างเดียวเป็นการจัดการองค์ความรู้ที่หลากหลาย ทั้งจากการวิจัยพันธุ์ไม้เพื่อใช้เป็นแหล่งความรู้ของชุมชน และการวิจัยเพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่า โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ พัฒนาการของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีดังนี้

- ปี พ.ศ. 2540 ชุมชนแรก คือ ชุมชนละลอกกระสัง ผู้นำได้ลุกขึ้นมากระตุ้นให้ชาวบ้านดูแลรักษาป่าหลังจากประสบวิกฤติป่าไม้เสื่อมโทรม

- ปี พ.ศ. 2541 จัดตั้งคณะกรรมการเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเขาคอก ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) มีผู้นำชุมชนเข้าร่วมทั้งตำบล

⁵ ประมวล เจริญยิ่งและคณะ, รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนป่าละลอกกระสัง, เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบลเขาคอก, 2549

- ปี พ.ศ. 2541 ขออนุมัติผู้ว่าราชการจังหวัดจัดตั้งเป็นป่าชุมชน ดำเนินการดูแลรักษาโดยชุมชน ชาวบ้าน และมีการกำหนดกฎกติกาให้ชุมชนอยู่กับป่า
- ปี พ.ศ. 2548 ขยายแนวความคิดผ่านงานวิจัยชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ออกไปอีก 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนละลอกกระสัง โคกเศรษฐี โลกกระนัง และชุมชนเขาคอก หมู่ 1 และหมู่ 15
- ปลายปี พ.ศ. 2548 ขยายแนวความคิดผ่านโครงการฟื้นฟูชีวิตชุมชนท้องถิ่น โดยขยายพื้นที่เป้าหมายเพิ่มเติมจากพื้นที่ศึกษาวิจัย 5 ชุมชน ออกไปเป็น 8 ชุมชน

การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์นั้นทำควบคู่กันไปหลายโครงการ กล่าวคือ เน้นการฟื้นฟูป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ในหลากหลายมิติ กิจกรรมต่างๆ มีดังนี้

(1)โครงการ “คืนต้นทุนให้กับธรรมชาติ” เน้นการฟื้นฟูป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์มีการปลูกป่าและมีโครงการศึกษาวิจัยพันธุ์ไม้ในป่าเป็นโครงการต่อเนื่อง จากโครงการ “ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในกาจัดการป่าชุมชนละลอกกระสัง”

(2)โครงการปลูกฝั่เป็นแนวเขตป่า ซึ่งเป็นการกำหนดเขตป่าโดยที่ไม่ต้องกันขวางการใช้ประโยชน์จากชาวบ้านรอบผืนป่า ซึ่งฝั่จะช่วยรักษาความชุ่มชื้นให้กับป่าและยังเป็นแหล่งอาหารสำหรับชุมชน

(3) กลุ่มเยาวชนเพาะชำกล้าไม้ เป็นโครงการที่ปลูกฝังให้เยาวชนตระหนักในคุณค่าของป่าและสร้างผู้นำรุ่นใหม่สานต่อโครงการต่างๆ ของกลุ่มต่อไป

(4) โครงการฟื้นฟูภูมิปัญญาและชุมชนท้องถิ่น เกิดจากการเรียนรู้ระหว่างทำกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการทำการศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนทำให้ชาวบ้านตระหนักในคุณค่าของตนเองและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในการดำเนินชีวิต

(5) โครงการสร้างป่าในบ้านของชุมชนรอบป่า เนื่องจากแต่เดิมก่อนที่จะทำการอนุรักษ์นั้นป่าไม้เหลือน้อยมาก การปล่อยให้ต้นไม้ขึ้นเองหรือที่เรียกว่าให้ธรรมชาติช่วยธรรมชาตินั้นทำได้ยากเนื่องจากความเสื่อมโทรมอย่างมากของทรัพยากร ชาวบ้านจึงเลือกปลูกต้นไม้ใหญ่ในป่า ในขณะที่เดียวกันก็นำต้นไม้ในป่ามาเพาะปลูกไว้ในบ้านเพื่อจะได้ไม่ต้องรบกวนป่า

การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ที่เน้นการมีส่วนร่วมทำให้งานนั้นบรรลุผลเนื่องจากได้ความคิดเห็นที่หลากหลายและทุกคนคิดว่าเป็นหน้าที่ของตนที่จะช่วยทำให้ป่ากลับคืนมาและทำให้ชุมชนน่าอยู่ เพราะคนที่ได้ประโยชน์จากการทำกิจกรรมต่างๆ ก็คือตนเองและชุมชน

4) ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้กิจกรรมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น วิถีปฏิบัติป่าไม้เสื่อมโทรมเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เนื่องจากชุมชนเป็นผู้ได้ประโยชน์และได้รับผลกระทบมากที่สุดจึงได้ตั้งกลุ่มกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อฟื้นฟูทรัพยากร ในระยะแรกเริ่มต้นจากการแสวงหา วิธีการ โดยกิจกรรมเป็นไปในลักษณะลองผิดลองถูกและเรียนรู้จากประสบการณ์ของพื้นที่ที่ประสบ

ความสำเร็จ เมื่อกิจกรรมเริ่มดำเนินไปได้ก็เริ่มขยายเครือข่ายออกไปยังชุมชนรอบข้างและภาคีพื้นที่อื่น ๆ รวมถึงกิจกรรมก็ขยายขอบข่ายไปมากกว่าแค่การอนุรักษ์เพียงอย่างเดียว หลังจากการทำวิจัยร่วมกันของชาวบ้านมีผลให้เกิดวิถีคิดการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้แนวทางในการจัดการทรัพยากรและชุมชนของตนเอง องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง และทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต และกิจกรรมดำเนินไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์นั้นก็มีผลเพิ่มทุนที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่

(1) ทุนมนุษย์

สมาชิกมีสุขภาพกายและจิตที่ดี จากการสอบถามอนามัยตำบล⁶ พบว่าชาวบ้านที่นี่มีสุขภาพดีไม่ค่อยเจ็บป่วย และมีระบบสุขภาพชุมชนที่ดีเนื่องจากมีการประสานงานระหว่าง อสม. ในชุมชนและอนามัยตำบลที่ดี ด้านสุขภาพจิต ทุกคนพูดว่าถึงจะลำบากทำงานเหนื่อยหนักแค่ไหน แต่ก็มีความสุขสบายใจ

สมาชิกรุ่นใหม่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิเวศ และการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม สมาชิกรุ่นใหม่ค่อนข้างมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการอนุรักษ์ นอกจากเป็นกลุ่มหนุนเสริมกิจกรรมหลักของกลุ่มอนุรักษ์แล้ว โรงเรียนยังให้ความสำคัญในการปลูกฝังเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสร้างสำนึกกลับไปยังครอบครัวอีกทอดหนึ่ง

สมาชิกมีความเป็นอยู่พื้นฐานที่ดี เนื่องจากการประสบปัญหาวิกฤติด้านทรัพยากรทำให้ชาวบ้านดิ้นรนในการพึ่งตนเองมากขึ้น โดยชุมชนร่วมกันฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตปัจจัยสี่เพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการมีชีวิตที่ดี และการทำการเกษตรก็เปลี่ยนวิธีการผลิตมาเป็นการพึ่งตนเอง ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก และขนาดการผลิตที่สามารถดูแลเองได้

(2) ทุนทางสังคม

ความสมานฉันท์ในชุมชนไม่พบเห็นความขัดแย้ง จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน⁷ ทุกคนพูดตรงกันว่าโดยรวมแล้วชุมชนไม่มีข้อขัดแย้งกันในเรื่องสำคัญๆ ที่เป็นเรื่องชุมชน หรือจะกระทบต่อชุมชน

ความช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน คนในชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี อาจจะเพราะเป็นกลุ่มเครือญาติกันหมด และศาสนายังมีบทบาทสำคัญ

ความเข้มแข็งของชุมชนภายใต้เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แนวความคิดของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบลเขาคอก ได้รับการเผยแพร่ขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ

ผู้นำและองค์กรชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเอง สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของตำบลเขาคอกโดยทั่วไปไม่ต่างจากชุมชนชนบทอื่นๆ กล่าวคือ ชาวบ้านยังมีหนี้สิน ยากจน คนหนุ่มสาวดิ้นรนเข้าเมืองเพื่อหางานทำ อย่างไรก็ตาม ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานภาคีการพัฒนาจากภายนอก โดยยึดหลักชุมชนต้องมีบทบาทสำคัญในงานพัฒนา เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ

⁶ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่อนามัยประจำตำบล วันที่ 15 พฤษภาคม 2550

⁷ ระหว่างวันที่ 20 เมษายน ถึงวันที่ 23 พฤษภาคม 2550

วิจัย (สกว.) สนับสนุนให้ชาวบ้านทำวิจัยกันเอง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนให้ชาวบ้านจัดทำโครงการฟื้นฟูชีวิตชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น ทำให้ผู้นำชุมชนเรียนรู้การจัดการปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง ไม่รอคอยการช่วยเหลือจากภายนอก ปัญหาของชุมชนด้านต่างๆ ถูกหยิบยกขึ้นมาแลกเปลี่ยนหรือกันเอง และกำหนดแนวทางแก้ไขร่วมกัน ชุมชนจึงมีภูมิคุ้มกันปัญหาสังคมด้านอื่นๆ ได้อีกด้วย

(3) ทูททรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นมีปริมาณและคุณภาพดีขึ้น ป่าชุมชนกว่า 3,500 ไร่ อุดมไปด้วยอาหารธรรมชาติตามฤดูกาล เช่น เห็ดป่า นานาชนิด พืชผักป่า สมุนไพร ไข่มดแดง ฯลฯ ทำให้ชุมชนรอบผืนป่ามีอาหารธรรมชาติตามฤดูกาลสำหรับบริโภคและใช้ประโยชน์ และมีรายได้จากอาหารธรรมชาติตามฤดูกาลอย่างเป็นกอบเป็นกำ จากผลงานวิจัยที่ชาวบ้านร่วมกันทำพบว่า มีการใช้ประโยชน์จากป่าได้แก่ เป็นแหล่งอาหาร ยาสมุนไพร ไม้เชื้อเพลิง ไม้ใช้สอย เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

(4) ทูททางเศรษฐกิจ

สมาชิกมีรายได้เสริมจากฐานทรัพยากร ป่าชุมชนจึงเปรียบเสมือนหม้อข้าวหม้อแกงของชาวบ้านรอบผืนป่า รวมทั้งเป็นแหล่งเงินทุน สร้างรายได้ให้กับบางครอบครัวอีกด้วย อย่างไรก็ตามรายได้ทางตรงมีน้อย แต่ทรัพยากรช่วยให้ผลผลิตทางการเกษตรดีขึ้น

ชุมชนมีสินทรัพย์สาธารณะที่เกิดผลมาจากการมีฐานทรัพยากรที่สมบูรณ์ จากข้อมูลการวิจัยครัวเรือนรอบป่าชุมชนพบว่ามีการใช้ประโยชน์จากป่าโดยตีมูลค่าทางเศรษฐกิจได้สูงถึง 2 ล้านบาทต่อปี ป่าชุมชนจึงเป็นทางเลือก ทางรอดในการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนโดยรอบได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ในระบบนิเวศสำหรับผู้สนใจและสถาบันการศึกษาในทุกๆ ระดับอีกด้วย

การดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านละลอกกระสังนั้น มีเป้าหมายหลักนำไปสู่การฟื้นฟูทุนมนุษย์และทุนทางสังคม ซึ่งเป็นทุนที่สำคัญมาก การฟื้นฟูทรัพยากรทำให้ชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น กระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนทำให้ทุนทางสังคมเพิ่มขึ้น สะท้อนผ่านความสามัคคีและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน สุดท้ายทุนทางเศรษฐกิจก็เพิ่มขึ้นจากการมีทรัพยากรที่สมบูรณ์ขึ้นนั่นเอง

5) แผนงานในอนาคต

กิจกรรมหรือโครงการที่กลุ่มอนุรักษ์เตรียมที่จะดำเนินต่อไปนั้นมีดังนี้

- (1) ขุดสระน้ำในบริเวณป่าที่เคยถูกบุกรุกเพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับสัตว์และเป็นที่พักน้ำไว้ใช้หากเกิดไฟป่า
- (2) แผนการจัดเข้าค่ายเยาวชนเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องของพันธุ์ไม้ในป่า
- (3) แผนในการศึกษาวิจัยต่อเนื่องในเรื่องพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต

(4) แผนในการพัฒนาป่าให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ในระบบนิเวศป่าชุมชนในแง่ที่เป็นฐานการเรียนรู้ความหลากหลายของพันธุ์ไม้ ฐานพื้นที่แหล่งต้นน้ำ ฐานความหลากหลายด้านอาหาร ฐานพืชสมุนไพร ฐานการเรียนรู้เรื่องเห็ด เป็นต้น

6) อุปสรรคและประเด็นท้าทาย

สิ่งที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนนั้นชาวบ้านสะท้อนให้ฟังว่า ไม่กลัวชาวบ้านด้วยกัน มีเรื่องขัดแย้ง ผิดใจก็คุยกันได้ สิ่งทีกลับก็คือนโยบายจากภาครัฐบางอย่างที่เข้ามาสร้างความขัดแย้งให้ชุมชนมากขึ้นและเข้ามาทำก็ไม่ต่อเนื่อง และต่อคำถามที่ว่าสิ่งที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จะยั่งยืนหรือไม่ หากมองแค่ภายในชุมชนเพียงอย่างเดียว ซึ่งกิจกรรมที่ทำอยู่รวมถึงกิจกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ๆ นั้นมีกำลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เพียงพอที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกันของชาวบ้าน

สิ่งที่ท้าทายอีกประการหนึ่งก็คือความต่อเนื่องของกิจกรรมหรือทิศทางที่ชุมชนจะเดินต่อไป ซึ่งผู้นำและชาวบ้านส่วนหนึ่งก็เป็นห่วงว่่างานที่ทำนั้นสำเร็จและเห็นผลในคนยุคนี้ คนรุ่นใหม่ก็ได้ใช้ประโยชน์ต่อไป แต่ว่ากระบวนการเรียนรู้บางอย่างหรือประสบการณ์ที่แตกต่างกันอาจทำให้งานอนุรักษ์รวมถึงงานพัฒนาชุมชนอื่นๆ นั้นชะงักเนื่องจากที่ผ่านมาชาวบ้านเล็งเห็นความสำคัญในการถ่ายทอดกระบวนการสู่คนรุ่นต่อไป แต่เราก็ยังไม่ชัดเจนจนสามารถมั่นใจได้ว่าสิ่งที่ทำจะอยู่ต่อไป

สิ่งที่ชุมชนเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์ที่สำคัญคือการตระหนักถึงภูมิปัญญาที่ตนเองมีอยู่ ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนการอนุรักษ์และการพัฒนาอื่นๆ ได้นั้นมีอยู่สองประการสำคัญ ประการแรกคือ ประวัติศาสตร์ชุมชนหรือประสบการณ์ของคนในชุมชนที่มีร่วมกันตั้งแต่การอพยพมาตั้งถิ่นฐานจากหลากหลายพื้นที่และการเป็นพื้นที่เคลื่อนไหวต่อสู้ทางอุดมการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทำให้ต้องปรับตัวเข้าหากันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อีกทั้งวิกฤติการณ์ที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญคือวิกฤติป่าเขาคอกที่ถูกนายทุนจากภายนอกเข้ามาลักลอบตัดไม้จำนวนมากเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์และขับเคลื่อนงานพัฒนาอื่นๆ อีกประการหนึ่งก็คือ กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้ชุมชนที่นี้ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ ผู้นำที่กระตือรือร้นชวนหาความรู้ใหม่เพื่อมาพัฒนาชุมชนและแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายภายนอก พิสูจน์ตัวเองให้ภาคีได้เห็นความตั้งใจ ทำให้งานอนุรักษ์ป่าชุมชนเกิดประสิทธิภาพและการมีส่วนร่วมชุมชนผ่านเวทีทำความเข้าใจหลายช่องทาง เกิดกิจกรรมกลุ่มพัฒนาชุมชนอย่างหลากหลาย ชาวบ้านก็เข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์มากขึ้น เมื่อป่าไม้คืนความอุดมสมบูรณ์ก็ทำให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมและห่วงแหนป่าชุมชนของตนเองมากขึ้น

ผลผลิตที่ตกผลึกจากการทำวิจัยในประเด็นการค้นหาประวัติศาสตร์ชุมชนส่งผลให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและวิถีปฏิบัติ โดยตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งที่มีอยู่เดิมในชุมชนไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตที่เคยเป็นมาในอดีตเป็นสิ่งที่มีความค่าต่อการดำรงอยู่ มีความค่าต่อการ

ใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชนและต่อการทำเกษตรกรรม ความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมีมากที่สร้างความเชื่อที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากร

จากการทำวิจัยของชาวบ้านในปี พ.ศ. 2548 โดยการสนับสนุนจาก พอช.ร่วมกับ สกว. จัดทำโครงการ “ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนละหอกกระสัง” ซึ่งมีการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ได้รับจากป่าในแต่ละปี พบว่า ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าในแต่ละปีมีมูลค่าสูงถึง 2,697,576 บาท/ปี หรือเฉลี่ยเดือนละ 1,498 บาท/ครัวเรือน/เดือน ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวในการจัดการทรัพยากรอีกครั้งหนึ่ง จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มอนุรักษ์⁸ ถึงเหตุผลที่ทำวิจัยเรื่องนี้ว่า “ตนเองมีความคิดตั้งแต่ต้นแล้วว่าอยากประเมินมูลค่าที่คนพึงพึงป่าออกมาว่ามันมีมูลค่าเท่าใด เพราะอยากให้ชาวบ้านทุกคนรู้ว่าเราใช้ประโยชน์จากป่าเท่าใดในแต่ละเดือน เพื่อที่เขาจะได้เปรียบเทียบได้ว่าแค่เขาหันมาอนุรักษ์อย่างน้อยเขาก็ไม่ต้องมีต้นทุนตรงส่วนนี้ การอนุรักษ์นั้นพวกเราช่วยแค่การดูแลป่าช่วยกัน และเวลาเราไปเก็บพืชผักหรืออะไรก็ตามจากป่าก็มีความคิดว่าเราต้องปล่อยให้มันงอกงามต่อไปด้วย ถ้าเขาไม่เห็นด้วยและไม่อนุรักษ์เขาต้องเสียต้นทุนมากกว่า” จากความคิดดังกล่าวเมื่อมีโอกาสในการศึกษาวิจัยจึงร่วมกันสร้างเครื่องมือในการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ได้จากป่าขึ้นมา ซึ่งผลของงานวิจัยทำให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมทำวิจัยเห็นคุณค่าของป่ามากขึ้น ชาวบ้านที่จากเดิมไม่เคยมาร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอนุรักษ์ก็อาสามาช่วยงานปลูกป่าและจัดกิจกรรมฟื้นฟูป่ามากยิ่งขึ้น จากการพูดคุยกับคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์และชาวบ้านโดยทั่วไปต่างก็พูดไปในแนวทางเดียวกันว่า “ไม่เคยคิดเลยว่าเราได้ประโยชน์จากป่ามากเท่านี้ เพราะเรากี่ใช้ชีวิตอย่างนี้เรื่อยมา อาหารนั้นก็แทบไม่ต้องซื้อเลย มีแค่ช่วงฤดูร้อนที่ต้องซื้อมากขึ้นแต่ก็ยังหาเก็บของป่ามากินได้ตลอด เลยไม่รู้ว่าจะจริง ๆ แล้วถ้าไม่มีป่าแล้วต้องเสียเงินซื้อมันจะแพงถึงขนาดนั้น” การศึกษาวิจัยของชุมชนในครั้งนี้ยังเป็นการย้ำถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากการทำวิจัยทำให้ชุมชนตื่นตัวในการค้นหาทรัพยากรแห่งของตนเองเพื่อที่จะนำมาปรับใช้อีกครั้งในสังคมปัจจุบันทำให้เกิดความภาคภูมิใจและความมั่นใจในตนเอง ทั้งสิ่งที่มีอยู่ ซึ่งชาวบ้านจะพูดอยู่เสมอว่าคนที่นี่ไม่จน มีกินมีอยู่สบายไม่ต้องดิ้นรนและสิ่งที่กำลังร่วมกันทำ นั่นคือกิจกรรมต่าง ๆ อยู่บนฐานคิดที่ว่าชุมชนมีทรัพยากรที่มีคุณค่าหลายอย่าง สามารถที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนได้มาก ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ จึงสะท้อนวิถีชีวิตที่เน้นการพึ่งตนเองและดึงการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการทำวิจัยชุมชนนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านละหอกกระสังประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรและการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน การเลือกนวัตกรรมโดยเน้นการเรียนรู้ผ่านการทำวิจัยร่วมกัน ทำให้เกิดการยกระดับการเรียนรู้คือมองเห็นปัญหาและทางออก นำไปสู่การยกระดับความคิดคือมองกว้างครอบคลุมทั้งชุมชนและมองไกลไปถึงอนาคต และท้ายที่สุดก็ช่วยยกระดับจิตใจให้เกิดคุณธรรมคือมีเป้าหมายส่วนรวมเป็นสำคัญ เพื่อชุมชนที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืนต่อไป

⁸ สัมภาษณ์นางประมวล เจริญยิ่ง ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2550

3.3 กรณีศึกษาที่ 3 : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ บ้านเปรี๊ตใน จังหวัดตราด บทสังเคราะห์ เศรษฐกิจพอเพียงกับสิ่งแวดล้อม⁹

1) ข้อมูลพื้นฐาน¹⁰

1.1) พื้นที่ ประชากร กิจกรรมเศรษฐกิจ

บ้านเปรี๊ตใน หมู่ที่ 2 ตำบลน้ำขาว อ.เมือง จ.ตราด ขนาดของหมู่บ้านมีเนื้อที่ประมาณ 2,367 ไร่ มีประชากรทั้งสิ้น 591 คน มีจำนวน 168 ครัวเรือน ประกอบอาชีพหลัก คือการทำเกษตรกรรม ได้แก่ ทำสวน ประมง และอาชีพอื่น ๆ นอกภาคเกษตร

1.2) สิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

สภาพแวดล้อมของบ้านเปรี๊ตใน มีพื้นที่ที่เป็นป่าชายเลน ห่างหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 12,000 ไร่ มีคลองหลัก 12 คลอง มีคลองย่อย 6 คลอง สำหรับชนิดของป่า จะแบ่งตามชั้นพันธุ์ไม้ซึ่งมีหลายชั้น ชั้นในหรือชั้นบน จะพบต้นโปรง ตะบูน ประสักแดง เบ้ง ชั้นที่ 2 พบ ตะบูน ผาตดอกแดง โกงกางใบเล็ก ลู่ย โปรง ชั้นที่ 3 ซึ่งเป็นชั้นนอกติดทะเล พบ แสมดำ แสมขาว โกงกาง ส่วนไม้พื้นล่าง ได้แก่ ถ่าน เหงือกปลาหมอ หวายลิง

2) ปัญหาพื้นฐานเดิม

ปัญหาพื้นฐานเดิมใน จ.ตราด เริ่มจาก ความยากจน เกิดความขัดแย้งในชุมชน ป่าชายเลน ถูกบุกรุกจากนายทุนภายนอกและทำให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากร สำหรับบ้านเปรี๊ตใน มีลำดับเหตุการณ์ของปัญหาในการจัดการป่า ดังตาราง 3.3 นี้

ตารางที่ 3.3 ลำดับเหตุการณ์ของปัญหาในการจัดการป่าบ้านเปรี๊ตใน

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	ลำดับเหตุการณ์
2526	เริ่มมีนายทุนเข้ามาขุดลอกคลองแบ่งเขตเพื่อทำนาทุ่งในเขตป่าสงวน
2526-28	มีชาวบ้านอยู่หนึ่งกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยและคัดค้านได้เริ่มพูดคุยปรึกษาถึงผลกระทบต่อชุมชน และเกิดการรวมตัวของชาวบ้านมากขึ้นเรื่อยๆ และเริ่มต่อต้านด้วยตนเอง
2529	มีนักการเมืองเข้ามาให้ความช่วยเหลือสนับสนุนการต่อต้านนายทุน
2529-2530	ชาวบ้านร่วมมือต่อต้านนายทุนอย่างจริงจัง มีข้าราชการป่าไม้ ทหารเรือ ตำรวจเข้ามาช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง จนสามารถขับไล่นายทุนออกไปจากพื้นที่ได้
2530	ไม่มีนายทุนเข้ามาบุกรุกอีก การดูแลป่าป่านวิธีกการทำมาหากินและเริ่มฟื้นฟูป่าโดยการปลูกของชาวบ้านเอง

⁹ ยุวดี คาดการณ์ไกล มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

¹⁰ สมหญิง สุนทรพงษ์. 2550. เอกสารวิชาการ ป่าชายเลนชุมชนบ้านเปรี๊ตใน ต.น้ำขาว อ.เมือง จ.ตราด จัดทำโดย แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) มิถุนายน หน้า 4-5

2541	ชุมชนได้จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนขึ้น โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนাপ่าชายเลนบ้านเป็ดใน ประกอบด้วย 6 กลุ่มย่อย กลุ่มละ 20 คน มีรถจักรยาน มีการแบ่งเขตรับผิดชอบดูแลป่าชายเลน เป็น 6 โซน
2542	เริ่มกระบวนการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนชุมชน โดยการศึกษาสภาพป่า ทำแนวเขต ทำแผนที่ แบ่งพื้นที่ในการจัดการ สร้างข้อตกลงในการใช้ประโยชน์ ในแต่ละพื้นที่ที่เข้าจัดการ พร้อมทั้งขยายเครือข่ายกับชุมชนใกล้เคียง เพื่อจัดการป่าชายเลน และแก้ไขปัญหาหน้าทะเลร่วมกัน
2543-45	เริ่มมีการทดลองเพิ่มผลผลิตของสัตว์น้ำ โดยทำธนาคารปูดำ บ้านปลา พร้อมกับปลูกป่า และศึกษาการเปลี่ยนแปลงของปริมาณปูดำ
2546	เริ่มศึกษาทดลองแก้ไขปัญหาการพังของชายฝั่งหรือหน้าทะเล โดยใช้ไม้ไผ่ปักและวางเตี้ย่าง

ที่มา : สมหญิง สุนทรพงษ์ 2550 เอกสารวิชาการ ป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน ต.น้ำขาว อ.เมือง จ.ตราด จัดทำโดยแผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) มิถุนายน หน้า 4-5

3) ลักษณะและกิจกรรมของโครงการ

กิจกรรมของโครงการที่ดำเนินการในพื้นที่ จ.ตราด มี 2 รูปแบบหลักๆ คือ

1. การออมทรัพย์ เพื่อเป็นทุนในการสร้างเสริมอาชีพและพัฒนางานอื่น ๆ ต่อไป
2. การพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย การฟื้นฟูธรรมชาติให้กลับสู่ความอุดมสมบูรณ์แบบเดิม ที่สามารถเป็นแหล่งอาหารของชุมชนและสร้างรายได้ให้ชุมชนด้วย

3.1) โครงการที่เน้นการออมทรัพย์: กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบ

วงจรของชีวิต

- **วัตถุประสงค์** เพื่อที่จะคิดหาวิธีการบริหารการเงินเพื่อช่วยเหลือแก้ปัญหาหนี้สินของราษฎรชนบทให้ได้
- **กิจกรรม**
 1. ให้เอาเงินมาฝากไว้ร่วมกัน ฝากคนละสิบบาท
 2. ฝากเสร็จแล้ว ใครมีความจำเป็น ที่เคยไปกู้ยืมยืมร้อยละ 5 ร้อยละ 10-20 ก็มากู้เงินตรงนี้ไป โดยพิจารณาจากความจำเป็น เช่น ป่วย ต้องเข้าโรงพยาบาล ลูกจะเปิดเทอม เกิดมีไฟไหม้ น้ำท่วม หรือมีความจำเป็นจะต้องลงทุน ก็ให้เอาเงินไปก่อน
 3. เอาไปพันหนึ่ง ก็ผ่อนมาร้อยหนึ่ง ช่วยคนจน สองเดือนเงินก็โตขึ้นเรื่อยๆ
 4. ส่วนเงินฝาก ก็ยังให้ฝากคนละสิบบาท มีค่าบำรุงหนึ่งบาท เดือนหน้าก็จะมีเงินหนึ่งพันหนึ่งร้อยยี่สิบบาท เงินก็โตไปเรื่อยๆ
 5. การทำเช่นนี้จะว่าเป็นแชร์ก็ได้ จะว่าเป็นสหกรณ์ก็คือสหกรณ์ จะว่าธนาคารก็คือธนาคาร ไม่ค่อยเหมือนสักอย่าง แต่พระอาจารย์สุบินมองการทำเช่นนี้ คือ การสงเคราะห์ เนื่องจากเดือนหนึ่งเราอาจจะทำบุญงานบวชงานแต่งงานเดือนหนึ่งถึงร้อย

บาท ดังนั้น หากเดือนละ 50-100 บาท เอามาสงเคราะห์กัน เพราะถ้าเราทำบุญใส่ของไป เราก็ไม่ได้กลับ แต่สิ่งที่เราทำนั้นเป็นการสงเคราะห์กันไป

6. ต้องเข้าใจธรรมชาติ มองเห็นถึงความหลากหลายทางธรรมชาติ พระพุทธเจ้าสอนตนเป็นที่พึ่งแห่งตน เวลาอยู่ปากก็คิดว่า ดูนั่นไม้ไม่เคยมีใครมาช่วยดู หรือมาช่วยตนเองได้ แล้วต้นไม้งอกในป่าไม่เคยมีใครใส่ปุ๋ย แต่ต้นไม้ที่เราปลูกเองกลับตาย ต้นไม้จะเลี้ยงตนเองได้ด้วยการทิ้งใบ ทิ้งดอกมาเป็นปุ๋ยของตัวเอง หล่นมาเป็นปุ๋ย รากของต้นไม้ก็เข้มแข็งขึ้น ปัญหาของชุมชนขณะนั้นคือการไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ จึงเป็นที่มาของเรื่องกลุ่มการเงิน ระยะแรกทุกคนในชุมชนที่มาทำเรื่องการเงิน มักมองเป็นเรื่องยาก เพราะในชุมชนมีปัญหาว่า มี 1. คนแก่เป็นส่วนใหญ่ คนที่อยู่ในวัยแรงงานไปอยู่ที่อื่น 2. เด็ก 3 คนพิการ 4 คนที่โรงงานไม่เอา ไล่กลับบ้าน และ 5 คนติดยาเสพติด

● ผลผลิตและผลลัพธ์¹¹

- จำนวนสมาชิกกลุ่มจะสะสมทรัพย์สินฯ ทั้งจังหวัด 58,747 คน
- เครือข่ายกลุ่มจะสะสมทรัพย์สินฯ จำนวน 166 เครือข่าย และมีการทำงานเชื่อมแนวตั้งระหว่างผู้มีบทบาทในจังหวัด ข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ เข้าร่วมกับชุมชน และการประสานแนวราบ ระหว่างเครือข่ายกลุ่มจะฯ ระหว่างพื้นที่
- จำนวนเงินสะสม มียอดเงินสะสมรวมทั้งจังหวัดประมาณ 719,882,560 ล้านบาท
- สวัสดิการ ชุมชนมีสวัสดิการด้านการศึกษาสำหรับเด็ก ค่ารักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย เงินกู้ยืมเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพ ซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคในราคาถูก ฯลฯ
- คุณภาพชีวิตดีขึ้นทั้งกายและจิต มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีคุณธรรมในการใช้ทรัพยากร มีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ฯลฯ
- การสร้างอาชีพ มีอาชีพที่อยู่ได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

3.2) การพัฒนาชุมชน : อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

- **วัตถุประสงค์** เพื่อให้ประชาชนยังดำรงความเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ทั้งอาหารจากพืชสมุนไพรและสัตว์น้ำและเพื่อป้องกันการทำลายจากธรรมชาติ ตลอดจนการส่งเสริมการปลูกป่าในพื้นที่สาธารณะให้เป็นป่าเศรษฐกิจของชุมชน
- **กิจกรรม** เป็นการอนุรักษ์พื้นที่ป่า
 - มีการกำหนดกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า
 - ปลูกต้นไม้ในพื้นที่สาธารณะ เช่น ป่าไผ่ เป็นต้น
 - ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ป่าชายเลน เช่น ต้นโกงกาง ต้นแสม เป็นต้น

¹¹ ข้อมูลจากตารางข้อมูลกลุ่มจะฯ จ.ตราด ประจำปี 2550-2551

- จัดทำธนาคารปู เพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ลูกปู
- การวางเต้ายางเพื่อป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งและผลพลอยได้กลายเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ เช่น ลูกปลา และหอย
- **ผลผลิตและผลลัพธ์**
 - ป่าชายเลนเป็นแหล่งสมุนไพร และแหล่งอาหารของชุมชน
 - พื้นที่ป่าชายเลนเพิ่มขึ้น เนื่องจากป้องกันการกัดเซาะ ด้วยเต้ายาง และการปลูกต้นโกงกาง เพิ่มขึ้น
 - หน้าทะเลที่วางเต้ายางเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ
 - กลายเป็นแหล่งศึกษาดูงานของคนในประเทศและต่างประเทศ
 - เป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน มีนักเรียนนักศึกษาเข้ามาออกค่ายเยาวชนด้านสิ่งแวดล้อม
 - เป็นสถานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ Home stay
 - สวัสดิการชราภาพของชุมชน ในรูปแบบของบ้านญาติต้นไม้
 - คุณภาพชีวิตดีขึ้น เนื่องจากปากกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น
 - สร้างอาชีพ ให้กับคนในชุมชน เช่น เก็บเห็ดในป่าไปจำหน่าย จับปู ปลาและหอยในป่าชายเลนไปจำหน่าย ฯลฯ
 - เทคโนโลยีพื้นบ้าน เช่น เต้ายาง
- **แผนงานในอนาคต**
 - มีแผนขยายพื้นที่วางเต้ายางให้มากขึ้น เพื่อป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง
 - มีแผนขออนุญาตพื้นที่สาธารณะเพื่อปลูกป่าเศรษฐกิจของชุมชน

4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือเทคโนโลยีพื้นบ้าน

- **การประยุกต์ยางล้อยนต์ทำเป็นเต้ายาง**

เป็นเทคโนโลยีชาวบ้าน นำมาใช้เพื่อป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง และกลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์หอยและปลาทางอ้อม ในทะเล โดยการนำยางล้อยนต์ที่ไม่ใช้แล้วมาประยุกต์

ลักษณะของเต้ายาง คือ เส้นลางจะเทปูนวางเพื่อจะได้ถ่วง แนวตั้งสี่เส้นและแนวนอนใช้ปิดบนและใช้เครื่องขันชะเนาะ เวลาจะใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยใช้คันช่อหรือใช้เคนยกลงเรือแล้วก็นำไปทิ้งทะเล ทิ้งสลัฟพื้นปลาห่างจากฝั่งไปประมาณ 300 เมตร เมื่อคลื่นมาจะปะทะเต้ายางไม่ได้วางเป็นกำแพง แต่วางเป็นช่องๆ ระหว่างช่องว่างก็จะมาเจอกันสลัฟพื้นปลา เมื่อคลื่นมาก็จะปะทะกับเต้ายางก่อน กว่าถึงฝั่งคลื่นก็จะไม่ค่อยแรง ซึ่งได้ผล วัตถุประสงค์ของการใช้เต้ายางคือ หนึ่ง ชะลอคลื่น สอง คลุมพื้นที่เพื่อให้เรือคราดหอย เรือรุนเข้าไม่ได้ สาม เป็นที่อยู่อาศัยของปูปลา กุ้งหอย พื้นที่บริเวณนี้ได้ใช้เป็นแหล่งทำมาหากินกับชาวบ้าน เป็นแหล่งวางรอก วางอวน ประมาณ 300 เมตร หลังจากวางเต้ายางแล้วจะพบว่า ดินงอกเพิ่มขึ้น ได้พื้นที่กลับคืนมา 2 กิโลเมตร และ

สามารถปลูกป่าเพื่อให้ป่าฟื้นคืนกลับสภาพเดิมหลังจากที่ได้สูญเสียไป เพราะถูกกัดเซาะไป ประมาณกว้าง 40-50 เมตร

- **ฐานข้อมูลบัญชีครัวเรือน (มีหลักคิด และ มีการออกแบบเพื่อนำไปใช้)**

เศรษฐกิจพอเพียงมีวิธีแก้ความยากจนในทางปฏิบัติคือ ต้องทำบัญชีครัวเรือน ที่เป็นตัววัดว่าพอหรือไม่พอ ขาดหรือเกิน ซึ่งการวัดนี้จะเป็นตัววัดสังคม แต่ละครอบครัวแต่ละครัวเรือน จะรู้ของตนเอง เศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ ธรรมะข้อนี้จะเกิดขึ้นสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

ในส่วนบัญชีครัวเรือนนี้เป็นเครื่องมือวัดความพอเพียงของคนได้ระดับหนึ่ง หากลองคิดดูธนาคาร ธุรกิจ จะรู้ว่ากำไรหรือขาดทุนเพราะทำบัญชี สินค้าตัวไหนไปไม่รอดก็ต้องยกเลิก ฉะนั้นพฤติกรรมใดไม่ดีก็ต้องเลิก เพราะเมื่อทำไปแล้วก็จะจนตลอด เรื่องนี้แม้เป็นเรื่องส่วนตัว เป็นเรื่องของครอบครัว และไปสู่ชุมชน จะเห็นว่าเราจะได้ จากพอเพียงระดับครอบครัว ไปสู่พอเพียงระดับหมู่บ้าน ระดับจังหวัด และระดับประเทศ

นี่คือ การพาไปสู่ความพอเพียงอย่างมีระบบ ไม่ใช่พูดแบบปากเปล่า ไม่ใช่พูดบนฐานข้อมูลแบบคาดการณ์ ไม่ใช่พูดเชิงปรัชญา ต้องมีภาคปฏิบัติเข้ามารองรับ เรื่องนี้เป็นแนวของธรรมะ

- **ระบบการบริหารสัจจะสะสมทรัพย์ชุมชน (มีหลักคิดและมีการออกแบบเพื่อนำไปใช้)**

พระอาจารย์สุบินได้คิดต่อจากสิ่งที่ ครูชบ ยอดแก้ว นำไปทำแล้วนั้น ท่านมองว่าสิ่งที่ ครูชบ ยอดแก้ว ทำเป็นการทำเชิงสังคมและเศรษฐกิจ คำถามคือจะใส่ธรรมะอย่างไร ท่านจึงคิดตั้งชื่อว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต กล่าวคือ จะช่วยเหลือตั้งแต่เกิดจนถึงตาย และทำอย่างไรจึงจะไม่ทอดทิ้งกัน

การบริหารของกลุ่มสัจจะฯนั้น พระอาจารย์สุบินมีความประสงค์ที่จะคิดหาวิธีการบริหารการเงินเพื่อช่วยเหลือแก้ปัญหาหนี้สินของราษฎรชนบทให้ได้และค่อยพัฒนาแก้ปัญหาทั้งระบบ โดยท่านมองว่าสิ่งสำคัญที่สุดของการทำงานคือ เรื่องคุณธรรม

ดังนั้น จึงได้มีการกำหนดระเบียบวินัยการทำงานของกลุ่มสัจจะฯ โดยจัดทำตารางสรุปข้อมูลการดำเนินงานของกลุ่มสัจจะฯต่าง ๆ ซึ่งจะระบุเวลาการทำงานของกลุ่มสัจจะฯแต่ละกลุ่มไว้ หากใครจะตามไปดูการทำงานของกลุ่มก็ต้องไปให้ตรงตามวันที่และเวลาที่กำหนด ถ้าไปไม่ถูกเวลาก็จะไม่พบ สมมติว่า มีประชุมกลุ่มเวลา 9.00-12.00 น. ทำงานวันละ 2-3 ชั่วโมง ถ้าไปหลังจากนั้นก็ จะไม่พบ และหากสมาชิกของกลุ่มมาผิดเวลาจะถูกปรับเงิน นำเข้ากองกลาง เพราะถือว่าไม่มีระเบียบวินัย จะเห็นว่าที่ ต.ท้ายวัง มีสมาชิกพันกว่าคน ทำงานตั้งแต่ 9.00-15.00 น. เป็นต้น

- **ระบบบำนาญต้นไม้ : การจัดสวัสดิการกับการรักษาสิ่งแวดล้อม (มีหลักคิด และ มีการออกแบบเพื่อนำไปใช้)**

ความคิดของพระสุบินต่อการปลูกต้นไม้บนที่ดินสาธารณะนั้น ท่านตั้งคำถามว่า ถ้าโยมให้พระสุบินสักแสนบาทไปปลูกบนพื้นที่สักร้อยไร่ ดูแล้วเหมือนโยมขาดทุน แต่พระสุบินมองว่า โยมได้กำไร เพราะเหมือนกับว่า โยมได้เครื่องกรองอากาศใหญ่ขนาดร้อยไร่ ได้แหล่งเก็บน้ำฝน แล้วป้องกันดินพังทลาย ซึ่งหนึ่งแสนบาทของโยม ไม่นานก็ใช้หมด แต่ถ้าโยมทำเช่นนี้ ได้ช่วยคนเป็นพันคน ฉะนั้นจึงเลือกปลูกต้นไม้ ซึ่งแต่ละกลุ่มก็มาช่วยกันปลูก ถ้าเป็นไม้เศรษฐกิจ 7 ปีก็ขายได้เอาไปสร้างงานในหมู่บ้านได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการวางแผน และในจำนวนผลผลิตที่ได้ 100 % นั้น จะจัดแบ่งผลตอบแทน ดังนี้

- 50 % เป็นกองทุนช่วยคนแก่พิการ คนตาย
- 10 % เป็นทุนการศึกษาของเด็ก
- 10% รับผิดชอบต่อมาเช่นภัยธรรมชาติต่างๆ ไม่ต้องรอกจากภาครัฐราชการ
- 10 % ซ่อมแซมดูแลปลูกใหม่
- 20 % ไว้พัฒนาหมู่บ้าน เพื่อไฟฟ้า ถนนพัง หากใครทำลายก็ตัดงบประมาณนี้

● **การกำหนดวิธีการจับปู โดยสังเกตจากช่วงเวลาต่าง ๆ เพื่อป้องกันการสูญพันธุ์**

โครงการไม่จับปูในช่วงวางไข่ โดยเฉพาะช่วงขึ้น 4, 5, 6 ค่ำ และแรม 4-5 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี จะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติคือมีน้ำทะเลขึ้นสูง และช่วงน้ำแรกของปี ปูจะอุมไข่เป็นจำนวนมาก อาศัยการสังเกตและภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต หลังจากดำเนินโครงการแล้ว ในที่สุดชาวบ้านสามารถจับปูได้มากขึ้นจากที่จับไม่ได้เลย ทำให้เกิดเป็นอาชีพหลักของบางครอบครัว ใช้เวลาตั้งแต่ 1 ทุ่ม ถึงเที่ยงคืนในการจับปู จับได้คนละ 7-10 กิโลกรัม กิโลกรัมละ 60 บาท

● **ธนาคารปู** เป็นการฟื้นฟูธรรมชาติ โดยเอาแม่ปูที่มีไข่ไปใส่ในกระชังกลาง ลอยไว้ที่ล้าคลองกว้างประมาณ 100 เมตร ยาวประมาณ 10 กิโลเมตร มีความลึก ความเค็มที่เหมาะสม ที่ปูจะสามารถสลัดไข่และอยู่ได้ เพราะได้ความรู้จากกรมประมงว่า ความเหมาะสมของการวางไข่ของปูทะเล จะต้องมีความเหมาะสมและน้ำต้องสะอาด

5) การวิเคราะห์ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

จังหวัดตราด ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของไทย มีพื้นที่ติดทะเลและอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนและทรัพยากรทางทะเล โดยเฉพาะบริเวณบ้านเบ็ญใน เขต อ.เมืองเมื่อย้อนหลังกลับไปประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา ด้วยเหตุที่พื้นที่ดังกล่าวมีที่ตั้งเหมาะสมในช่วงนั้นจึงมีนายทุนเข้ามาลงทุนในพื้นที่เพื่อทำนากุ้งในเขตป่าสงวน ที่เป็นพื้นที่ใกล้ชายฝั่งทะเล จึงเกิดความขัดแย้งในชุมชนขึ้นในการแย่งชิงทรัพยากร ระหว่างคนในชุมชน ระหว่างชุมชนกับนายทุนภายนอก ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากร มีปัญหาหนี้สิน และปัญหาความยากจนตามมา

ในขณะนั้น พระสุบิน ปณิโธ เพิ่งกลับจากการรุดงค์ภาคใต้ และมีปณิธานที่จะกลับมาช่วยพัฒนาพื้นที่บ้านเกิด มองเห็นปัญหาความทุกข์ยากของประชาชน จึงสอนให้ชาวบ้านรู้จัก คิด และร่วมกับชาวบ้านวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา สอนให้รู้จัก คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น โดยนำ

อุปบายต่างๆตามหลักพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะ**หลักคุณธรรม**ที่เป็นรากฐานของการพัฒนา จึงเกิดกิจกรรมกลุ่มสะสมทรัพย์เพื่อจัดสวัสดิการครอบครัวชีวิต และการอนุรักษ์ป่าชายเลนขึ้น ซึ่งได้ดำเนินการมาถึงปัจจุบัน ปัญหาต่างๆในชุมชนเริ่มคลี่คลาย

การพัฒนาของพื้นที่ดังกล่าวมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีการพัฒนาอย่างสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นได้ว่าชาวบ้านหรือสมาชิกในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงในระดับวิถีคิด ระดับวิธีการ และวิถีชีวิต

หากได้มีการพูดคุยกับผู้นำและสมาชิกในชุมชน ก็จะสังเกตเห็นได้ถึงลำดับขั้นของการพัฒนา หลังจากทีชุมชนต้องเผชิญกับวิกฤต จุดเริ่มต้นในการพลิกฟื้นความยากจนคือ พระสุบินในฐานะผู้นำ และผู้นำชุมชนจำนวนหนึ่ง ได้วิเคราะห์และทบทวนการพัฒนาที่ผ่านมา และเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนการพัฒนาชุมชนในระดับวิถีคิดและวิถีชีวิต ที่ต้องหันมาพึ่งตนเอง พระสุบินและผู้นำชุมชนจึงได้คิดหาอุปบายของการพึ่งตนเอง ด้วยการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ในขั้นนี้จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับวิธีการและวิถีคิดควบคู่กัน เนื่องจากได้สอดแทรกปรัชญาศาสนาพุทธเข้าไปในกิจกรรมด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการพัฒนาในชุมชนจำเป็นต้องนำวิธีการต่างๆมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้มีกิจกรรมร่วมกัน จากวิธีการหนึ่งได้ถูกคิดให้เชื่อมโยงสู่อีกวิธีการหนึ่ง จึงได้เกิดกิจกรรมมากมายจากสัจจะสะสมทรัพย์ สู่การอนุรักษ์ป่าชายเลน การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ทะเล การป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เป็นต้น การฟื้นจากวิกฤตของชุมชนจนกระทั่งถึงวันนี้ด้วยระยะเวลาที่มากกว่าทศวรรษ ทั้งในระดับวิถีคิดและวิธีการได้นำไปสู่การปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตระดับหนึ่งของสมาชิกในชุมชนแล้ว ซึ่งมีประเด็นของการเปลี่ยนแปลงเป็นรูปธรรมในแต่ระดับของการพัฒนาที่สามารถสังเกตเห็นได้ ดังต่อไปนี้

- การพัฒนาในระดับวิธีการ นั่นคือ มีภูมิคุ้มกัน

- การริเริ่มของชุมชน ที่เกิดจากพระสุบิน ร่วมกับชาวบ้าน เห็นปัญหา รวมคนตั้งกลุ่ม รวบรวมเงิน จากการออม ตั้งกลุ่มการเงิน สร้างกิจกรรม ปลูกป่า การศึกษา สุขภาพ และขยายกลุ่มสร้างสังคมพึ่งพา(เครือข่าย) ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ทั้งทุนเงิน และทุนทางสังคม
- สร้างระบบการจัดการที่เข้าใจง่าย ปฏิบัติได้ในชุมชนเพื่อเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน คือ การทำบัญชีกลุ่ม บัญชีครัวเรือน เป็นต้น
- สร้างระบบภูมิคุ้มกันในชุมชนด้วยการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชน โดยนำผลตอบแทนจากการสะสมทรัพย์ภายในชุมชนมาจัดสวัสดิการแบบครอบครัวชีวิต
- สร้างกติการ่วมกัน และรับทราบกติกาของกลุ่มทั่วกัน เช่น การจัดการผลประโยชน์จากป่า การจัดสวัสดิการของกลุ่ม

- การพัฒนาระดับวิถีคิด นั่นคือ มีความพอประมาณ

- ผู้นำชุมชนและเครือข่ายสามารถคิดแบบครอบครัวและมองแบบองค์รวม โดยมองงานพัฒนาอย่างเป็นระบบและเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ

และคุณธรรมในจิตใจ ส่งเสริมและค้ำจุนถึงสวัสดิการที่คนในชุมชนพึงได้รับในฐานะสมาชิกหนึ่งในสังคมตลอดช่วงชีวิต

- เรียนรู้เพื่อการใช้ทรัพยากรที่ยั่งยืน เช่น “หยุดจับร้อย คอยจับล้าน”
- เรียนรู้ที่จะสร้างสมดุลระหว่าง ทรัพยากรธรรมชาติ อาชีพ และคุณภาพชีวิต ด้วยการสร้างระบบคิด สวัสดิการให้กับชุมชนด้วย แนวคิดบ้านาญที่เกิดจากต้นไม้ โดยใช้พื้นที่สาธารณะที่ไม่เกิดประโยชน์ เพื่อปลูกต้นไม้เชิงพาณิชย์ และต้นไม้ใช้สอย และนำผลประโยชน์ตอบแทนกลับมาแบ่งปันในชุมชน อันเป็นวิถีคิดที่ค้ำจุนถึงการจัดการในระยะยาวและสร้างความสมดุล
- ชุมชนได้รับการปลูกฝังให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งเสริมความเพียร ไม่เบียดเบียนสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ไม่บริโภคเกินกำลังที่ผลิตได้
- ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมของชุมชน ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ภายในชุมชน (เช่น โครงการปลูกป่า 3 ชั้น สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับป่าชายเลน โครงการปลูกป่านพื้นที่สาธารณะ เช่น ป่าไผ่) รวมทั้งคิดค้นเทคโนโลยีพื้นบ้าน เช่น เต่ายางเพื่อป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง
- เน้นการพึ่งตนเองภายในชุมชน โดยเฉพาะการทำกิจกรรมขึ้นมาจากการใช้ทุนเงินแรงงาน วัสดุดิบในชุมชน เป็นสำคัญ ตลอดจนส่งเสริมความเป็นกัลยาณมิตร ให้มีใจเกื้อกูลและเห็นคุณค่าคนใกล้ชิดภายในชุมชน เพื่อให้สามารถพึ่งพากันในยามยาก

- การพัฒนาในระดับวิถีชีวิต นั่นคือ มีคุณธรรม และเหตุผล

- เครือข่ายและผู้นำในชุมชนมาทำกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำทุกเดือน เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อจัดสวัสดิการครบวงจรชีวิต กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน เป็นต้น โดยมีการดำเนินงานต่อเนื่องจนเป็นวิถีชีวิต มาเป็นเวลา 18 ปีแล้ว ยังไม่หยุดการดำเนินงาน พร้อมกับมีการติดตามแก้ไขให้แนวคิดและพัฒนาตนเองตลอดเวลา
- ผู้นำชุมชนและเครือข่าย ได้เข้าถึงปัญหาและใช้หลักที่ พระสุบินสอนให้ **คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และใช้ปัญญาในการวิเคราะห์ แก้ไขปัญหา** ส่งเสริมการใช้หลัก อริยมรรค ซึ่งเป็นแนวคิดสำหรับการทำงานเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชน ตลอดจนการสร้างแนวคิดการแก้ไขปัญหาบนฐานข้อมูลที่เป็นจริง

บทเรียนของกระบวนการพัฒนาในจังหวัดตราดทั้งในด้านสะสมทรัพย์ เพื่อจัดสวัสดิการครบวงจรชีวิต การอนุรักษ์ป่าชายเลน รวมทั้งการปลูกป่านพื้นที่สาธารณะนั้น **หัวใจสำคัญ**ของกระบวนการพัฒนางานชุมชนคือ **ใฝ่เบื้องต้นต้องรู้ปัญหาชาวบ้าน สอง ชี้ทางให้เขา สาม เห็นทางแล้วรวมตัว สี่ รวมทุน ห้า รวมการจัดการ และหก ยกระดับวิถีชีวิตที่กำกับด้วยคุณธรรม** ที่พระสุบิน กล่าวไว้ คือ **ข้อ 1 เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ ข้อ 2 รู้จัก**

ประมาณในการบริโภค คือ ไม่บริโภคน้อยเกินไปหรือมากเกินไป ข้อ 3 ความพอเพียง ซึ่งจะพอเพียงได้ต้องมี **สันโดษ**

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จระดับหนึ่งได้ปรากฏได้จากการขยายผลการดำเนินงานเต็มพื้นที่ แต่ความยั่งยืนของกรณีดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับ ความสามารถของคนรุ่นปัจจุบันจะถ่ายทอดทั้งแนวคิด ภูมิปัญญา และวิถีปฏิบัติ ไปสู่คนรุ่นหลังในชุมชนได้มากน้อยเพียงใด

6) บทเรียนที่สำคัญ

กระบวนการพัฒนาในจังหวัดตราด ทั้งในด้านสะสมทรัพย์เพื่อจัดสวัสดิการครบวงจรชีวิต การอนุรักษ์ป่าชายเลน รวมทั้งการปลูกป่าบนพื้นที่สาธารณะนั้น **หัวใจสำคัญ** ของกระบวนการพัฒนางานชุมชนคือ **ในเบื้องต้นต้องรู้ปัญหาชาวบ้าน สอง** ชี้ทางให้เขา สาม เห็นทางแล้วรวมตัว สี่ รวมทุน ห้า รวมการจัดการ

บทเรียนที่ควรค่าแก่การเรียนรู้อันนำมาซึ่งความสำเร็จในปัจจุบัน ซึ่งพอสรุปเป็นประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

6.1) การสร้างคน

- มีผู้นำทางความคิดคือ พระอาจารย์สุบิน
- สร้างผู้นำในการปฏิบัติเป็นกลุ่มๆ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่ม Home stay ฯลฯ
- ผู้นำเป็นนักพัฒนา ใช้อุบายให้คนเห็นประโยชน์ส่วนตนก่อนประโยชน์ส่วนรวม
- สร้างการทำงานเป็นเครือข่าย มีวัดเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมประสาน
- มีกิจกรรมและประชุมอย่างต่อเนื่อง เป็นการสร้างการเรียนรู้ของคนในชุมชนผ่านเวทีพูดคุย

6.2) การสร้างวิถีคิดและสร้างคุณธรรม

- สอนให้ **คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น** โดยให้แนวคิดสำหรับการทำงานเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชน ตลอดจนการสร้างแนวคิดการแก้ไขปัญหาบนฐานข้อมูลที่เป็นจริง
- สร้างการเรียนรู้เพื่อการใช้ทรัพยากรที่ยั่งยืน **“หยุดจับร้อย คอยจับล้าน”**
- คิดแบบครบวงจรและมองแบบองค์รวม โดยมองงานพัฒนาอย่างเป็นระบบและเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และคุณธรรมในจิตใจ ส่งเสริมและคำนึงถึงสวัสดิการที่คนในชุมชนพึงได้รับในฐานะสมาชิกหนึ่งในสังคมตลอดช่วงชีวิต
- เสริมสร้างจิตใจให้สมาชิกในชุมชนมีความสุขที่มากกว่าความสุขทางวัตถุ
- เกิดความภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนเองมีหรือได้ทำขึ้น ใช้ปัญญาในการวิเคราะห์ แก้ไขปัญหา ส่งเสริมการใช้หลักอริยมรรค

- เน้นคุณธรรม ปลูกฝังให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งเสริมความเพียร ไม่เบียดเบียนสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ไม่บริโภคเกินกำลังที่ผลิตได้
- เน้นการพึ่งตนเองภายในชุมชน โดยเฉพาะการทำกิจกรรมขึ้นมาจากการใช้ทุนเงินแรงงาน วัตถุประสงค์ในชุมชน เป็นสำคัญ ตลอดจนส่งเสริมความเป็นกัลยาณมิตร ให้มีใจเกื้อกูลและเห็นคุณค่าคนใกล้ชิดภายในชุมชน เพื่อให้สามารถพึ่งพากันในยามยาก
- สอนธรรมะและพระราชดำรัสของในหลวง สอดแทรกในงานพัฒนา
 - สันโดษมาคู่กับความเพียร **ต้องเอาความพอที่ตัวเองมีพอดี และก็พอใจ และทำต่อไป อย่าหยุด ถ้าหยุดก็ไม่มีสันโดษ ฉะนั้น ต้องเพียรต่อไปอีก**
 - โยโสมนสิการ คือการใคร่ครวญ หลักธรรมที่ต้องใช้ประจำ นั่นคือ รุ่งอรุณของยามเช้า พระพุทธเจ้าบอกว่า ถ้าแสงอรุณมา มั่นใจได้เลยว่าวันนี้สว่าง ฉะนั้น แต่ละเรื่องต้องใช้ปัญญาวิเคราะห์ ถ้าเห็นทางแสดงว่าแสงอรุณมา ก็ไปได้เลย แต่ถ้าใคร่ครวญแล้วยังไม่เห็นทางก็อย่าเพิ่งไป เพราะมืด ไม่ใช่ทำตามเขาอย่างเดียว ต้องใช้หลักนี้
 - พระราชดำรัส **รู้ รัก สามัคคี** เป็นธรรมะอย่างหนึ่ง ที่พระอาจารย์เห็นว่าเมื่อคนมีปัญหาเดียวกันก็จะคุยกันรู้เรื่อง และจะเกิดความรักกัน พอรัก ก็จะเกิดการรวมตัวสามัคคีกัน
 - เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง เามาจากธรรมะข้อไหน ท่านตอบว่าอย่างน้อยนำมาจากธรรมะ 3 ข้อ คือ **ข้อ 1 เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ ข้อ 2 รู้จักประมาณในการบริโภค** คือ ไม่บริโภคน้อยเกินไปหรือมากเกินไป **ข้อ 3 ความพอเพียง** ซึ่งจะพอเพียงได้ต้องมี **สันโดษ** แปลมาจากภาษาบาลี ว่า **ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง**
 - หัวใจเศรษฐกิจ เรียกว่า **อุ อา กะ สะ** เป็นตัวย่อ อธิบายตามหลักภาษาไทยมี 4 ข้อที่ปฏิบัติแล้วเห็นได้ในปัจจุบัน ไม่ต้องรอวันหน้า ภาษาบาลีเรียกว่า ทัศนฐัมมกัตถประโยชน์ อันผู้ศึกษาคือประโยชน์ที่เห็นได้ในปัจจุบัน ได้แก่ **ข้อ 1 ขยันหา** ซึ่งถ้าหาไม่เป็น ไม่มีทางรวย **ข้อ 2 รู้จักรักษา** **ข้อ 3 ต้องมีกัลยาณมิตร** และ**ข้อ 4 เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์**

6.3) ทุนเงิน

- ลดภาระหนี้สินในครัวเรือน ด้วยการส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือน ลดรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย
- ลดการกู้ยืมเงินจากภายนอก ด้วยการส่งเสริมการออมทรัพย์ เพื่อสร้างทุนจากภายในชุมชน ตามกำลังทรัพย์ที่แต่ละคนมี

- ทูทในชุมชน ต้องกลับคืนสู่ชุมชน ด้วยการสร้างระบบบริหารจัดการทุนภายในชุมชนจากการออมของสมาชิก เพื่อให้ผลตอบแทนกลับมาช่วยเหลือและสร้างงานภายในชุมชน

6.4) สร้างองค์ความรู้

- ค้นคว้าและพัฒนาความรู้ ด้วยการศึกษาดูงานจากแหล่งเรียนรู้ภายนอกชุมชน
- เปิดโอกาสสร้างการเรียนรู้ร่วมกันกับหน่วยงานภายนอก ทั้งจากภายใน และต่างประเทศ
- มีการทบทวนและสรุปบทเรียนโดยกลุ่มคนในชุมชน เป็นระยะๆ
- พัฒนาความรู้จากการศึกษาวิจัย ทดลอง และความต้องการพิสูจน์แนวคิดใหม่ๆ

7) อุปสรรค

- ข้าราชการยังไม่ปรับตัว และยังไม่ยอมรับภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การปลูกต้นไม้ในป่าชายเลน ส่วนราชการจะส่งเสริมการปลูกพืชเดี่ยวและมีระยะห่าง ส่วนชาวบ้านต้องการปลูกต้นไม้แบบนานาพันธุ์ และไม่ต้องทิ้งช่วงห่างมาก แต่ให้ปลูกพืชต่างระดับแซมระหว่างต้นไม้ใหญ่ เป็นต้น
- ความรู้ของข้าราชการแตกต่างจากความรู้ของชาวบ้าน ข้าราชการเน้นความรู้ในตำรา ส่วนชาวบ้านเน้นความรู้ในวิถีชีวิตที่ถูกถ่ายทอดกันมา
- อปท.ยังคงเน้นการลงทุนในสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ มักจะจัดสรรงบประมาณทำเป็นโครงการที่อบต.ต้องการ โดยขาดการสร้างการมีส่วนร่วมจากชุมชน
- ปัญหาไฟไหม้ป่าในพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านช่วยกันปลูก ซึ่งควบคุมยากมาก มักเกิดจาก 2 สาเหตุหลัก คือ จากผู้ไม่หวังดี และจากธรรมชาติโดยเฉพาะในหน้าแล้ง

8) ประเด็นท้าทาย

การเตรียมรับมือกับสิ่งที่จะมาคุกคามจากภายนอกในอนาคตอันใกล้ มีดังนี้ :

- 1) นโยบายของรัฐในเรื่องการแปลงทรัพย์สินเป็นทุน
- 2) นโยบายของรัฐที่จะสร้างโครงการขนาดใหญ่
- 3) นายทุนภายนอกพื้นที่ จะเข้ามาสวมสิทธิ์ในพื้นที่ของชาวบ้านเพื่อสามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์บางอย่างจากรัฐ
- 4) นายทุนภายนอกมาขอใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะ เช่น ทำนาทุ่ง เป็นต้น ขณะที่ชาวบ้านต้องการนำมาใช้ปลูกป่าไผ่ หรือพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เพื่อสาธารณะประโยชน์ หรืออนุรักษ์ป่าสาธารณะเพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารของชุมชน

3.4 กรณีศึกษาที่ 4 : การจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร โครงการ “คนอยู่-ป่ายัง”¹²

1) ข้อมูลพื้นฐาน¹³

พื้นที่กิจกรรมครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งประกอบด้วยแม่น้ำหลังสวนที่เป็นแม่น้ำสายสำคัญของคนจังหวัดชุมพร แม่น้ำเป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ มีพื้นที่ลุ่มน้ำเพียง 1,050,000 ไร่เศษ แต่มีปริมาณน้ำท่าเท่ากับแม่น้ำปิง พื้นที่ต้นน้ำของลุ่มน้ำหลังสวน เรียกว่าป่าต้นน้ำพะโต๊ะ พื้นที่ 587,875 ไร่ อันเป็นพื้นที่รับผิดชอบจัดการดูแลของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ ที่คุณพงศา ชูแนมได้ใช้แนวคิดให้คนอยู่กับป่าภายใต้โครงการ “คนอยู่-ป่ายัง”

2) ปัญหาในพื้นที่

ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2518-2533 ประชาชนจากทุกสารทิศเข้ามาบุกเบิกแผ้วถางป่าต้นน้ำพะโต๊ะทำให้พื้นที่กว่าแสนไร่กลายเป็นสวนกาแฟ สวนผลไม้ บางส่วนก็เป็นป่าเสื่อมโทรม ซึ่งปัญหาดังกล่าวได้เป็นต้นตอของปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กับการจัดการปัญหาการหารายได้ของประชาชนไปพร้อมๆ กันที่ พงศา ชูแนม ต้องเผชิญเมื่อเริ่มทำงานในพื้นที่

เมื่อนายพงศา ชูแนมได้รับโอนมาอยู่ในพื้นที่พะโต๊ะพบว่าในขณะนั้น พื้นที่ป่าไม้จำนวนมากได้ถูกบุกเบิกเพื่อปรับเปลี่ยนสภาพป่ามีสภาพเสื่อมโทรมเป็นทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวม ให้เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีบุคคลแสดงความเป็นเจ้าของ เช่น การทำไร่กาแฟ การทำไร่ผลไม้ต่างๆ ในหลาย ๆ กรณี อาจมีการว่าจ้างให้มีการทำลายป่าเพื่อจะนำไปสู่การออกเอกสารสิทธิ์โดยนายทุนในที่สุด ลักษณะปัญหาเช่นนี้ นำไปสู่การใช้ทรัพยากรที่ไม่สมดุล และไม่มั่นคง เพราะ การสูญเสียพื้นที่ป่าสงวนของรัฐเท่ากับเป็นการทำลายความสมดุลทางธรรมชาติของประเทศโดยรวม การปลูกกาแฟหรือพืชไร่ในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำอาจนำมาสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น ปัญหาการใช้สารเคมีหรือปัญหาการพังทลายของหน้าดิน เป็นต้น

แต่ที่สำคัญคือเมื่อมีการปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินและความเป็นเจ้าของที่ดินอาจนำมาสู่การย้ายถิ่นฐาน เช่น มีเกษตรกรรายใหม่ย้ายเข้ามาในพื้นที่ และถ้าปัญหาเศรษฐกิจ หรือเรื่องปากท้องของประชาชนในพื้นที่เดิมยังไม่ได้รับการแก้ไขก็อาจทำให้สมาชิกบางคนเลือกที่จะย้ายถิ่นฐานไปทำงานในเมืองแทน ซึ่งปัญหาการโยกย้ายเช่นนี้ย่อมสะท้อนความไม่มั่นคงของชุมชนในระยะยาวเช่นกัน

3) ลักษณะและกิจกรรมของโครงการ

พงศา ชูแนม¹⁴ หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ ข้าราชการสังกัดสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของป่าต้น

¹² อติศัพท์ อิศรางกูร ณ อยุธยา. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

¹³ ตูรายละเอียดในภาคผนวก ข

น้ำพะโต๊ะ เป็นผู้ซึ่งได้ปฏิวัติรูปแบบการทำงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้อำนาจหน้าที่ของพนักงานป่าไม้คนหนึ่ง จนสามารถสร้างรูปธรรมการปกป้องทรัพยากรในพื้นที่ 587,875 ไร่ไว้ได้ ด้วยการปรับแนวคิดของการให้คนอยู่ร่วมกับป่า

การให้ประชาชนได้ประโยชน์จากป่าจนเกิดการรักษาป่าของประชาชนเป็นไปตามหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผลงานการจัดการป่าต้นน้ำโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมของพงศา ชูแถม จึงเป็นต้นแบบและสัญลักษณ์อันเป็นคู่กับ พงศา คือ ป่าต้นน้ำ

โครงการคนอยู่-ป่ายัง ที่พงศา ชูแถม ใช้ดำเนินการในการจัดการชุมชนในเขตป่าเพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ เป็นโครงการที่ประยุกต์รูปแบบจากแผนงานวนศาสตร์ชุมชนบนที่สูง เป็นเสมือนโครงการทดลองทางวิชาการในการจัดการป่าไม้จนเกิดองค์ความรู้ในการจัดการป่าไม้ให้ ชุมชนมีส่วนร่วม อย่างถูกต้องตามหลักวิชาจนทำให้เกิดความมั่นคงในวิถีชีวิตและการฟื้นคืนของป่าต้นน้ำด้วยวิธีการอันสันติ

3.1) วัตถุประสงค์ของโครงการ

โครงการ “คนอยู่-ป่ายัง” มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนและธรรมชาติ ให้ชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน มั่นคงและเป็นธรรม

3.2) กิจกรรมของโครงการ

การจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า รูปแบบ คนอยู่-ป่ายัง เป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมจัดการ โดยวิธีการทั้งหมดเกิดขึ้นจากความต้องการของประชาชนภายในใจของชุมชน จึงเป็นเสมือนการ ระเบิดจากข้างใน มรรควิธีการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ได้ใช้ศาสตร์การจัดการตามแนวพระราชดำริ ตั้งแต่ การฟื้นฟูป่าโดยวิถีธรรมชาติ ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ทำการป้องกันไฟป่า ป้องกันการบุกรุกซ้ำซาก การจัดการน้ำโดยการสร้างป่าให้เก็บน้ำ การสร้างฝายต้นน้ำเพื่อชะลอน้ำ หลักการวิเคราะห์พบว่าศาสตร์แห่งการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ของพระเจ้าอยู่หัวเป็นศาสตร์ที่เลียนแบบวิถีธรรมชาตินั่นเอง

โครงการคนอยู่-ป่ายัง เป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์ของการตอบโจทย์ว่าหากสามารถรู้จักเข้าใจคนเอาคนมาเป็นพวกได้ ป่าก็จะเหลืออยู่ การให้คนอยู่และรักษาป่าไปด้วยจึงเป็นต้นต่อของความเป็นเหตุเป็นผลในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว

สำหรับการอยู่อย่างยั่งยืนของชุมชน การให้พื้นที่ป่าเหลืออยู่ไม่เอามาเป็นพื้นที่เกษตรเสียทั้งหมด คือ การรู้จักพอประมาณ และการให้ชุมชนมีกติกาชุมชนในการดูแลทรัพยากร คือกระบวนการ สร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งเป็นโครงการที่พงศา ดำเนินอยู่ในผืนป่าพะโต๊ะคือโครงการ “คนอยู่-ป่ายัง” โครงการนี้มีหลักการสำคัญ คือ ในการรักษาป่าให้รอดพ้นจากการถูกบุกรุกทำลายนั้นต้องทำการ ปลูกจิตสำนึกในใจคนเสียก่อน และเมื่อประชาชนเข้าใจถึงความสำคัญของป่า

¹⁴ นายพงศา ชูแถม เจ้าพนักงานป่าไม้ 6 หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ ข้าราชการพลเรือนดีเด่นปี 2537, บุคคลดีเด่นด้านการอนุรักษ์ ปี 2542

ไม้และประโยชน์ที่ป่าไม้ให้กับชุมชนแล้ว ประชาชนก็จะช่วยกันดูแลรักษาป่าไว้เอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การดูแลคนคือการดูแลป่า นั่นเอง และเมื่อคนอยู่ได้ ป่าก็อยู่ได้เช่นกัน นอกจากนี้ นายพงศายังยึดหลักคุณธรรมในการดำเนินงานด้วย กล่าวคือ เนื่องจากประชาชนล้วนต้องการมีพื้นที่ทำกิน นายพงศาก็ใช้วิธีอะลุ่มอล่วยด้วยการให้ประชาชนใช้พื้นที่ป่าได้บ้างแต่ประชาชนต้องช่วยกันรักษาป่าไว้ด้วยเช่นกัน ถึงแม้ว่านายพงศาก็ต้องมีข้อยกเว้นบ้างแต่ก็ทำให้ชุมชนโดยรวมเป็นชุมชนที่มั่นคง น่าอยู่และมีความยั่งยืนในระยะยาว ดังคำกล่าวของนายพงศาวว่า สังคมที่เป็นธรรมและระบบนิเวศที่เป็นธรรมเป็นสิ่งที่อยู่คู่กัน นอกจากนี้หลักการสำคัญอีกประการหนึ่งที่นายพงศาก็ใช้คือหลัก การบริหารจัดการแบบองค์รวม (Holistic) สิ่งที่นายพงศาก็ได้นำมาใช้ในการบริหารจัดการโครงการคือการรักษา ป่าไม้-สายน้ำ-ชีวิต ไปพร้อม ๆ กัน หากขาดองค์ประกอบใดไปก็จะทำให้ภาพรวมของการดำเนินงาน ไม่สามารถประสบความสำเร็จได้

พอเพียง เท่ากับการแบ่งปัน เป็นคุณธรรมขั้นต้นในการอยู่ร่วมกันของสังคมชุมชน คนอยู่-ป่ายัง สร้างกระบวนการจัดการให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากรโดยการที่ชุมชนเก็บรักษาทรัพยากรอันเป็นส่วนรวมไว้เพื่อจะเกิดการเกื้อกูลต่อระบบและเป็นแหล่งเก็บหาอาหาร พืชสมุนไพร ของใช้ร่วมกัน

การสร้างความยั่งยืนให้ที่ดินทำกินของชุมชนคนอยู่-ป่ายัง โดยการมีกฎกติกาชุมชน ห้ามซื้อขาย หรือมอบให้ ที่ดินทำกินแก่ผู้อื่น ยกเว้นทายาทโดยชอบ ทำให้ชุมชนสามารถรักษาที่ดินทำกินไว้ได้โดยไม่มีผู้ใดกล้าซื้อขาย

การจัดการป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ในชุมชนคนอยู่-ป่ายัง ดำเนินการส่งเสริมในพื้นที่เกษตรเดิมซึ่งเป็นสวนกาแฟปรับปรุงแบบตามแนวปรัชญา ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง มาเป็นการเกษตร 4 ชั้น ซึ่งหมายถึง การปลูกพืชเลียนแบบธรรมชาติและบูรณาการความคิดกับสวนผลไม้ดั้งเดิมโดยการปลูก เติบโตเต็มในพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยวให้ใกล้เคียงกับป่ามากที่สุด และใช้การสังเกตลักษณะพันธุ์ไม้ที่ได้ความสูง แต่ละระดับมารวมกันอย่างกลมกลืนตามลักษณะทางกายภาพของพืชในป่าที่มี 3 ชั้นเรือนยอด **ชั้นบน** เช่น สะตอ หมาก เป็นต้น **ชั้นกลาง** เช่น มังคุด ลองกอง เงาะ เป็นต้น **ชั้นล่าง** เช่น พริก มะเขือ ผักเหลียง เป็นต้น **ชั้นใต้ดิน** เช่น กลอย ขิง ข่า ขมิ้น เป็นต้น

ธนาคารต้นไม้ (TREE BANK) เป็นหลักการใช้ธรรมปราบธรรม หมายถึงการให้ชุมชนปลูกต้นไม้ในที่ทำกินของตนเองหรือที่ส่วนรวม แล้วตีค่าต้นไม้ให้เป็นทรัพย์สิน นำทรัพย์สินไปใช้แทนเงินอธิบายได้ถึงปัญหาของประชาชนที่โดนธรรม คือระบบการค้าทุนนิยมทำให้ต้องเป็นหนี้และต้องหาเงิน การต้องดิ้นรนหาเงินก็ตกเป็นเครื่องมือของทุนนิยม หมายถึงทุนนิยมใช้เงินเป็นเครื่องมือเอาเปรียบชุมชนนับว่าเป็นธรรม หลักการของธนาคารต้นไม้จึงสร้างค่าของเงินหรือสร้างธรรม โดยใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือเอามาสู้กัน ทำให้ประชาชนสามารถเอาต้นไม้ที่ปลูกใช้ปลดเปลื้องหนี้สิน และใช้เป็นเงินได้

ในส่วนของการปลูกป่านั้น นายพงศาก็ใช้วิธีที่ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด ด้วยการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก กล่าวคือเป็นการพยายามให้ธรรมชาติทำหน้าที่ปลูกป่าเอง ซึ่งจะทำให้พื้นที่

ป่าใหม่ ที่เกิดขึ้นเป็นป่าที่มีความหลากหลายตามธรรมชาติด้วยพรรณไม้ท้องถิ่น ง่ายต่อการดูแล ด้วย และมีความทนทานต่อภัยธรรมชาติในการลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดองค์ความรู้ตามหลักวิชาการ ว่าด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางพระราชดำริที่พระเจ้าอยู่หัว มอบให้พสกนิกร ในคำว่า รู้ รัก สามัคคี

- รู้ หมายถึง มีความรอบรู้ทางวิชา เรียกว่า **แม่हतฤษฎี**
- รัก หมายถึง มีความมุ่งหวังตั้งใจ เรียกว่า **มีวิญญาน**
- สามัคคี หมายถึง การผูกพันเป็นหนึ่งเดียวโดยต้องใช้การประสานงาน เรียกว่า **ประสานเขียน**

รู้ รัก สามัคคี จึงแปลง่าย ๆ ว่า **แม่हतฤษฎี มีวิญญาน ประสานเขียน**

3.3) ผลผลิตและผลลัพธ์

ในที่สุดชาวบ้านได้พบว่าป่าไม้ นั้นได้ให้ประโยชน์ต่อพวกเขา มากจริง ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเพราะสามารถพึ่งตนเองได้ด้วยการเก็บผัก ผลไม้มารับประทานเองและที่เหลือยังเก็บไปขายได้อีก ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องอพยพไปหางานทำที่อื่น เพราะพวกเขา รู้จักอยู่ รู้จักใช้ ชุมชนมีความสมดุลและมั่นคงในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือที่ดีกับนายพงศาเป็นอย่างดี เพราะชาวบ้านเห็นเป็นที่ประจักษ์ว่านายพงศาเป็นผู้ที่ทำงานเพื่อส่วนรวมจริง และไม่มีการแสวงหาประโยชน์เข้าตัวเอง หลักคิดและรูปแบบการทำงานของนายพงศาที่ไม่ยึดติดตำรา แต่เน้นการริเริ่มโครงการที่สอดคล้องกับภูมิสังคมในพื้นที่ โดยมีหลักคุณธรรมในการทำงานทำให้การดำเนินชีวิตของนายพงศาเป็นตัวอย่างที่ดีตามวิถีตะวันออกอย่างหนึ่งตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

3.4) แผนงานในอนาคต

ในส่วนของการดำเนินแผนงานในอนาคต นายพงศา ตั้งเป้าหมายในการปลูกป่าของประชาชนนั้น จะสามารถนำงบประมาณการปลูกป่าที่กรมป่าไม้จัดเตรียมไว้ในแต่ละปีในรูปแบบงบประมาณประจำปีมาเป็นค่าตอบแทนให้ประชาชนที่ทำการปลูกป่าได้ ทั้งนี้เพื่อให้ป่าไม้ที่ประชาชนปลูกไว้ที่ธนาคารต้นไม้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจจริง ซึ่งเท่ากับเป็นการทำให้ประชาชนมีรายได้จากการช่วยกันรักษาพื้นที่ป่าไว้ และในขณะเดียวกันสังคมโดยรวมก็ได้พื้นที่ป่ากลับคืนมาด้วย

นอกจากนั้น จากการที่ประชาชนเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรอย่างต่อเนื่อง นายพงศา วางแผนไว้ในอนาคตว่ามูลค่าป่าไม้ที่ธนาคารต้นไม้นี้อาจสามารถนำไปชดเชยกับหนี้สินที่ประชาชนมีกับธนาคารเพื่อการเกษตรได้ด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ต้องมีการประสานงานกับธนาคารเพื่อการเกษตรต่อไป

4) การวิเคราะห์ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ป่าพะโต๊ะได้ถูกทำลายลงโดยฝีมือนักธุรกิจที่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์ ซึ่งพื้นที่ป่าเหล่านี้ได้ถูกบุกรุกและแปรสภาพ กลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกเพื่อการเกษตรกรรม และถูกขายออกไปสวนผลไม้ สวนป่าเศรษฐกิจ สวนยางพารา ฯลฯ ได้เข้ามาแทนที่ผืนป่าต้นน้ำอันอุดมสมบูรณ์

ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทำให้คุณพงศา เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ คิดริเริ่มโครงการ “ธนาคารต้นไม้” ขึ้น เพื่อการฟื้นฟูป่าที่ถูกทำลาย ซึ่งหลักการของโครงการนี้คือ การส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกป่าและสะสมป่า โดยชาวบ้านจะได้รับการปลดหนี้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เป็นสิ่งตอบแทน แต่ทั้งนี้สิ้นเชิงดั่งกล่าวก็ต้องขึ้นอยู่กับจำนวนป่าที่ชาวบ้านได้ปลูกลงไปด้วย โดยกรมป่าไม้จะอนุมัติงบประมาณการปลูกป่าให้กับทางธนาคาร เพื่อเป็นการชดเชยหนี้แทนชาวบ้าน

ผลที่ได้รับ คือ ป่าใหม่ที่เกิดขึ้น ชาวบ้านสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากป่าได้ ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านหันมาอนุรักษ์ป่า และยังเป็นการทำให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศอีกด้วย

- การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เข้าข่าย (ภูมิคุ้มกันตนเอง)

- การทำข้อตกลงเพื่อผลประโยชน์ของป่าชุมชน
- การเก็บผลผลิตจากป่าเพื่อตอบสนองความต้องการของครัวเรือน
- การสร้างให้เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ป่า

เข้าใจ(การดำเนินทางสายกลางและความรู้)

- ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างพื้นที่การเกษตรกับป่าอนุรักษ์
- ธนาคารต้นไม้, ฝ่ายกั้นน้ำ

เข้าถึง(มีเหตุผลและคุณธรรม)

- เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์ป่า (เช่น การอยู่ร่วมกันของคนและป่า)

กล่าวได้ว่า ความยั่งยืนของป่าพะโต๊ะและชุมชน ขึ้นอยู่กับ 2 ปัจจัยดังนี้

- 1) ธนาคารต้นไม้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานแก่ชุมชนท้องถิ่น เช่น อาหาร และระบบนิเวศ
- 2) เจ้าหน้าที่พงศา แสดงให้ชุมชนได้เห็นว่าธนาคารต้นไม้ได้สร้างให้เกิดทุนทางสังคมที่ยั่งยืนทั้งในปัจจุบันและระยะยาวในอนาคต

5) บทเรียน

กรณีศึกษาพะโต๊ะ โดยนายพงศาชูแนม ที่นำไปสู่รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และการพัฒนาชุมชนไปพร้อมๆ กันตามความเหมาะสมของภูมิสังคมนั้นๆ ได้ประสบความสำเร็จในระดับ

หนึ่ง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้โครงการคณอยู่ปายังได้รับการยอมรับคือความเป็นผู้นำของนายพงศา ชูแถมเอง คุณสมบัติความเป็นผู้นำในตัวนายพงศานั้น ได้ทำให้นายพงศาเป็นที่ยอมรับของประชาชนในพื้นที่ และทำให้โครงการธนาคารต้นไม้ สามารถดำเนินไปได้ ประชาชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี นายพงศาได้ใช้ทักษะความเป็นผู้นำนี้ในการชักชวนให้ประชาชนเล็งเห็นประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล และทำให้เกิดการให้ความร่วมมือที่ดีได้ แม้แต่กรณีที่มีประชาชนบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน นายพงศาได้ใช้ความเป็นผู้นำในการชักชวนให้ครอบครัวที่ทำการบุกรุกพื้นที่ป่าย้ายออกจากพื้นที่ป่าสงวนและไปหาทำเลที่ทำกินใหม่

ประการต่อมา การศึกษาข้อมูลของโครงการพบว่าปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จอีกประการหนึ่งที่เป็นบทเรียนสำคัญคือการที่โครงการ คณอยู่ปายัง ได้เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ ของประชาชนเข้าด้วยกัน ด้วยการคิดแบบครบวงจรและองค์รวม หมายความว่า กิจกรรมการปลูกป่านั้น มิได้เป็นกิจกรรมที่ดำเนินโดยลำพัง แต่มีความเชื่อมโยงกับการสร้างรายได้ของประชาชนด้วย มีการเข้าใจถึงความต้องการของประชาชนในการที่ต้องมีการใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งเพื่อการเกษตรกรรมแต่ในขณะเดียวกันก็มีการสงวนพื้นที่อีกส่วนหนึ่งไว้เพื่อการอนุรักษ์ หมายความว่า โครงการคณอยู่ ปายังนี้ เป็นโครงการที่ให้ความสำคัญพร้อมกับการดำรงชีวิตของประชาชนและของธรรมชาติไปพร้อมๆ กัน

ประการที่สาม เมื่อประชาชนเห็นว่าการให้ความร่วมมือในกิจกรรมเพื่อส่วนรวมได้ทำให้สภาพของชุมชนดีขึ้น การมีพื้นที่ป่ามากขึ้นทำให้มีการเก็บของป่าเพื่อนำมาใช้บริโภค สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนมีความมั่นคงมากขึ้นทำให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนเองมีหรือได้ทำขึ้น นอกจากนี้การที่ประชาชนสามารถช่วยเหลือและเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้ทำให้ประชาชนทุกคนมีความสุขที่มากกว่าความสุขทางวัตถุ

ประการที่สี่ ในการเผชิญกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ นายพงศาได้ใช้สติปัญญาในการวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุต้นตอของปัญหาเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในที่สุด บทเรียนที่ได้รับจากกรณีศึกษานี้คือการชุมชนมีทักษะในการศึกษาปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่และสามารถใช้สติปัญญาในการแก้ปัญหา ในที่สุตปัญหาต่างๆ ก็จะได้รับแก้ไขให้หมดไป

6) อุปสรรค

จากการดำเนินโครงการ คณอยู่ ปายัง ที่ผ่านมา ถึงแม้จะประสบความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจแต่การดำเนินงานของโครงการได้พบอุปสรรคที่ทำให้โครงการไม่สามารถขยายผลไปได้มากเท่าที่ควร อุปสรรคอย่างหนึ่งที่นายพงศาประสบคือ กฎระเบียบและการประสานงานกับราชการส่วนกลางที่เป็นสาเหตุสำคัญทำให้กิจกรรมบางอย่างไม่สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เช่น การนำงบประมาณการปลูกปามาจ่ายเป็นค่าตอบแทนให้ประชาชนที่ทำการปลูกป่าในโครงการธนาคารต้นไม้ ข้อบังคับเช่นนี้เป็นข้อบังคับที่ถูกกำหนดเพื่อใช้กับทุกพื้นที่ในประเทศจึงทำให้อาจขาดความเหมาะสมเมื่อนำมาปฏิบัติจริง

นอกจากนั้น สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งคือการขยายผลไปยังพื้นที่อื่นๆ ของประเทศให้สามารถนำหลักการ คนอยู่ ป่ายัง ไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นการปกป้องพื้นที่ป่าและเสริมสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนไปพร้อมๆ กัน สาเหตุของข้อจำกัดนี้เป็นเพราะความสำเร็จของโครงการ คนอยู่ ป่ายังนี้ขึ้นอยู่กับ การดำเนินการของนายพงศา เป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้การขยายผลไปยังพื้นที่อื่นๆ อาจไม่สามารถกระทำได้เพราะการขาดผู้นำอย่างนายพงศา

7) ประเด็นท้าทาย

ในการพิทักษ์พื้นที่ป่าไม่ให้อพยพไปพร้อมๆ กับการสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนไปพร้อมๆ กันถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ยากลำบากและยังมีอุปสรรคบางประการตามที่กล่าวข้างต้น แต่เมื่อพิจารณาถึงทิศทางและรูปแบบการเปลี่ยนแปลงในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์ เช่น การเพิ่มขึ้นของความต้องการสินค้าเกษตรในตลาดโลกทำให้ราคาสินค้าเกษตรเพิ่มขึ้นและทำให้เกษตรกรอาจหันมาบุกเบิกพื้นที่ป่ามากขึ้นเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ข้าว หรือ ยางพารา เป็นต้น หรือการเพิ่มขึ้นของการใช้พลังงานกับการแสวงหาพลังงานทดแทนด้วยการปลูกพืชพลังงานทดแทนและการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ปาล์มน้ำมัน ยูคาลิปตัส สบู่ดำ อาจนำมาสู่ความต้องการใช้ที่ดินมากขึ้น และนำไปสู่การบุกเบิกพื้นที่ป่ามากยิ่งขึ้น และอาจนำไปสู่การสูญเสียสมดุลทางธรรมชาติได้ต่อไปในอนาคต

3.5 กรณีศึกษาที่ 5 : เศรษฐกิจพอเพียงกับสิ่งแวดล้อมของธุรกิจของชุมชนพรคาน่านารีสอร์ตและศูนย์กีฬาต้าน้ำ จังหวัดชุมพร¹⁵

1) ข้อมูลพื้นฐาน¹⁶

1.1) พื้นที่ กิจกรรมเศรษฐกิจ

ชุมชนพรคาน่านารีสอร์ตและศูนย์กีฬาด้าน้ำเป็นธุรกิจโรงแรมขนาดเล็กซึ่งเป็นธุรกิจของครอบครัวของคุณวรวิสร รัศมิพันธ์ ซึ่งประสบปัญหาหนี้ท่วมดอกเบี้ยยเพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในปี พ.ศ. 2539-2540 แต่ด้วยอาศัยความอดทนและเพียรพยายามแก้ไขวิกฤติ และเรียนรู้ ลองผิด ลองถูก ประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีนักปฏิบัติ (อดีตข้าราชการนักวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คือ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร) ช่วยเป็นที่ปรึกษาแนะนำ อธิบาย จึงช่วยพยุงฐานะเศรษฐกิจของธุรกิจโรงแรมให้พลิกฟื้น มีรายได้เหลือผ่อนชำระหนี้ คั้นธนาคารได้ เปลี่ยนวิธีคิด วิธีการบริหารจัดการใหม่ อีกทั้งยังสามารถให้ความช่วยเหลือ

¹⁵ เรณู สุขารมณ. คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

¹⁶ อ้อทิพย์ ราษฎร์นิยมและคณาจารย์ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ "ถอดบทเรียนกรณีศึกษาชุมชนพรคาน่านารีสอร์ตและศูนย์กีฬาด้าน้ำ: เศรษฐกิจพอเพียงมุมมองในภาคบริการแบบครบวงจร" วารสารเศรษฐศาสตร์ศรีนครินทรวิโรฒ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2549 หน้า 72-81. และดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก ข

กลุ่มเครือข่ายทั้งในจังหวัดชุมพร และจังหวัดอื่น ประสานร่วมมือกัน ขยายกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จนเกิดเป็นศูนย์เรียนรู้ สร้างคนสร้างชุมชนเข้มแข็ง

1.2) สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

สภาพแวดล้อมของชุมพรคาบาน่า มีความเป็นธรรมชาติที่สมบูรณ์มากแขกผู้มาพักที่รีสอร์ทจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ได้รับประทานอาหารที่ปรุงโดยแม่ครัวพื้นบ้าน ใช้วัสดุจากธรรมชาติ ผักริมรั้วปลอดสารพิษจากยาฆ่าแมลง ข้าวสารที่พนักงานชุมพรคาบาน่าปลูกเอง เป็นข้าวเหลืองประทิว ข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่เหลือปลูกแห่งเดียวในจังหวัดชุมพร เพราะคุณอนุสรณ์และเครือข่ายอดีตครูสอนคณิตศาสตร์ ซึ่งเกษียณอายุจากงานสอนที่โรงเรียนรัฐบาลในจังหวัดชุมพร ได้พยายามอนุรักษ์พันธุ์ข้าวนี้ไว้ (ตามพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงหวังใยว่า ข้าวนี้จะสูญพันธุ์ไปจากภาคใต้ของประเทศไทย หากไม่อนุรักษ์ไว้) นอกจากนั้น สบู่เหลว แชมพูที่รีสอร์ทจัดให้บริการแก่แขกผู้มาพัก ก็เป็นผลิตภัณฑ์ที่พนักงานของรีสอร์ทจัดทำขึ้นมาเองด้วยสมุนไพรและวัสดุจากธรรมชาติ ไม่มีส่วนผสมของสารเคมี บรรจุอยู่ในภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ที่พนักงานจะนำสบู่เหลว แชมพูสมุนมาเติมให้ทุกวัน ไม่มีการใช้ภาชนะบรรจุที่เป็นพลาสติกขนาดเล็กที่ต้องนำมาเปลี่ยนใหม่ทุกวัน เกิดเป็น “ขยะพลาสติก” ทุกวัน และเดิมคุณวรวิระจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างบรรจุและนำมาส่งให้กับรีสอร์ท ประมาณเดือนละ 120,000 บาท ซึ่งหลังจากคิดใหม่แบบเศรษฐกิจพอเพียง เกิดการประหยัดค่าใช้จ่ายส่วนนี้ได้

ต้นไม้ที่ปลูกตกแต่งบริเวณรีสอร์ท ในอดีตเคยใช้พันธุ์ไม้ต่างประเทศ ราคาแพงมาก แต่เมื่อบริหารธุรกิจแบบเศรษฐกิจพอเพียง ก็ได้ใช้พันธุ์ไม้ไทย หรือพันธุ์ไม้ทั่วไปที่หาได้ในท้องถิ่น ซึ่งมักจะมีราคาย่อมเยา หาง่ายดูแลง่าย เป็นการประหยัดได้อีกทางหนึ่ง

2) ปัญหาพื้นฐานเดิม

การบริหารจัดการธุรกิจโรงแรม ในอดีตได้มีวิธีคิดแบบเดิม ๆ “ซื้อ” ทุกอย่างที่ต้องใช้ในการทำธุรกิจ ไม่ได้คำนึงถึงการประหยัด ไม่ได้นึกถึงสิ่งแวดล้อม อยู่อย่างประมาท

3) ลักษณะและกิจกรรมของโครงการอนุรักษ์

เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการ คุณวรวิระได้พยายามวางแผนกิจกรรมและแผนงานต่างๆ ของโรงแรมโดยใช้ปัจจัยทุกอย่างอย่างคุ้มค่า ยกตัวอย่างเช่น ช่วงใดที่แขกผู้มาพักลดจำนวนลงเพราะเป็น “นอกฤดูทูกาล” ก็ชักชวนพนักงานไปปลูกข้าว ทำนา สีข้าว ตำข้าวซ้อมมือไว้กินเอง ไร่ ขยาย ทำสบู่เหลวสมุนไพรร ทำแชมพู ทำน้ำมันแก๊สโซลอลล์เอง ปลูกผักปลอดสารพิษ ฯลฯ และใช้สิ่งเหล่านี้เป็นวัตถุดิบ ปรุงอาหารรับประทานเองในหมู่พนักงาน เลี้ยงแขก ต่อมาเมื่อเพิ่มเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตรยั่งยืนสวนเพลินขึ้นภายในรีสอร์ท และมีหลักสูตรฝึกอบรมแก่บุคคลทั่วไปที่สนใจ ผลผลิตเกษตรอินทรีย์ ปลอดสารพิษ ปลอดยาปราบศัตรูพืช ผักริมรั้ว ฯลฯ ก็ใช้ปรุงอาหารเลี้ยงผู้เข้ารับการศึกษาอบรมดังกล่าวด้วย นับเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า พนักงานเองก็ได้

รายได้เพิ่ม เพราะนำผลผลิตมาขายแก๊สสอร์ต เกิดการอยู่แบบพึ่งพากันอย่างเครือญาติ ผูกพัน แบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ มั่นคง ไม่เอาไรต์เอาเปรียบกัน ดังแสดงให้เห็นในตารางที่ 3.5

กิจกรรมของโครงการอนุรักษ์ มี หลายรายการด้วยกัน คือ (1) เส้นทางข้าว (2) การผลิตอาหาร (3) การทำขนมปัง (4) การกำจัดกากอาหาร (5) การดำนาเกี่ยวข้าว (6) ฝายกั้นน้ำ (7) โรงแรมนา (8) สวนพลิน (9) ไถธรรมชาติ (10) พืชสวนครัว (11) บ้านอนุรักษ์ธรรมชาติและพลังงาน (12) เกษตร 4 ชั้น (13) การสีข้าว (14) ป่า 5 ชั้น (15) การปลูกพืชด้วยการห่มดิน

ตาราง 3.4 สรุปกิจกรรม วัตถุประสงค์ รายละเอียดกิจกรรม ผลผลิต ผลลัพธ์ และแผนงานในอนาคตของกรณีศึกษาการจัดการธุรกิจโรงแรม ของชุมพรคานานารีสอร์ตและศูนย์กีฬา ดำน้ำ จังหวัดชุมพร

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	การดำเนินกิจกรรม โครงการ ฯ	ผลผลิต ผลลัพธ์	แผนงานในอนาคต
การอนุรักษ์ข้าวเหลืองประทิว	อนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองหายากพบมีปลูกเพียงในที่นาเกษตรกรชุมพรเท่านั้น	1) มีครูวิชัย บ้านบางสน จังหวัดชุมพรเป็นแกนนำสำคัญในการปลูกอนุรักษ์พันธุ์ข้าวเหลืองประทิว	1) ให้กำลังใจเกษตรกรแลกเปลี่ยนประสบการณ์	
เกษตรอินทรีย์	เพื่อให้ชุมชนมีอาหารดี มีคุณภาพชีวิตที่ดี ปลอดภัย สารพิษ สารปนเปื้อน	1) สร้างเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ กลายเป็นศูนย์เรียนรู้ เป็นที่สนใจของสังคม มีบุคคลนอกพื้นที่ นักท่องเที่ยว นักเรียน เดินทางมาดูงาน ชมสวน ชิมและหาซื้อผลไม้ปลอดภัยฆ่าแมลง ศัตรูพืช 2) ทำการประชาสัมพันธ์ บอกข่าว ขยายวงให้รู้กว้างขวาง	1) เกิดศูนย์เรียนรู้ เกษตรอินทรีย์ 2) เกิดกลุ่มเกษตรกร ผู้ทำการเกษตรอินทรีย์กระจายตัวอยู่ในหลายพื้นที่ (บ้านรับร้อ บ้านท่าชะะ จ. ชุมพร) หลายจังหวัด	
ศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ (มูลนิธิชัยพัฒนา จ. นครนายก)	ทดลองงานตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว			

4) การวิเคราะห์ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ความสอดคล้องในการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมในชุมพรคานานารีสอร์ตฯ กับหลักเศรษฐกิจพอเพียง วิเคราะห์และอธิบายดังนี้

ชุมพรคานานารีสอร์ตและศูนย์กีฬาดำน้ำ เคยประสบปัญหาหนี้ท่วมจากการขยายกิจการของครอบครัว “รักษพันธ์” ของคุณวิมล ซึ่ง เป็นนักธุรกิจรุ่นใหม่ชาวชุมพร ซึ่งเดิมเคยมีการบริหารธุรกิจที่ “ซื่อ” ทุกอย่าง ที่ต้องใช้ภายในรีสอร์ตฯ ไม่ได้คำนึงถึงการประหยัด ไม่ได้นำมิติสิ่งแวดล้อมมาร่วมคำนึง การจัดการธุรกิจอย่างประมาท ต่อมาคุณวิมลได้สติ คิดได้ จึงคิดใหม่พยายามศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และได้ที่ปรึกษาด้านแนวทางการปฏิบัติแบบ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงลดค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการ ใช้ปัจจัยทุกอย่างที่หาได้ในท้องถิ่น พยายามใช้ประโยชน์ของพนักงานอย่างเหมาะสม เพิ่มศักยภาพของบุคลากร สามารถทำงานได้ ในช่วงต่าง ๆ ตลอดทั้งปี ไม่ต้องกังวลกับ “low season” เมื่อหมดฤดูท่องเที่ยว เช่น การนำพนักงานลงนาเพื่อปลูกข้าว ทำนา เก็บเกี่ยว สืบสานเอง มีโรงเรือนบางส่วนภายในรีสอร์ต เป็นโรงงานขนาดย่อม เพื่อทำน้ำยา สบู่ แชมพู ฯลฯ เน้นการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติให้มากขึ้น ทำเกษตรอินทรีย์ สร้างเครือข่ายทั้งในชุมชน อำเภอ ในจังหวัดชุมพร และเครือข่ายนอกจังหวัดชุมพร ฯลฯ เกิดกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม

ชุมพรคานานารีสอร์ตฯ สามารถรอดพ้นวิกฤติ กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นกรณีตัวอย่างของธุรกิจภาคเอกชนขนาดกลางที่เป็น best practice ของ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นศูนย์เรียนรู้ที่มีชื่อเสียงมากในปัจจุบัน

- การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีการ

- การสร้างคนที่มีคุณลักษณะพิเศษที่สนใจให้ความสำคัญของ “การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ อยู่อย่างประหยัด”

วิธีคิด

- เป็นหลักวิธีคิดที่เน้นความเข้าใจหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ ยึดหลักการคิดแบบ “Our loss is our gain.” “ระเบิดจากภายใน” ซึ่งหมายถึงการเกิดความตระหนักรู้เอง รู้ตัวตน เข้าใจวิกฤติ และ ปัญหา ตีโจทย์แตก รู้ถึงความจำเป็นต้องแก้ไขอย่างจริงจัง (หลังชนฝา ไม่มีที่ให้ถอย ไม่มีโอกาสอื่นอีก ไม่สามารถผัดวันประกันพรุ่งอีกแล้ว ต้องลงมือทำเลย)

วิถีชีวิต

- เป็นการดำเนินวิถีชีวิตที่เน้นหลักการมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายในชุมชน
- เป็นวิถีชีวิตที่คิดค้นและสร้างสรรค์กิจกรรม ที่เน้นการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- เกิดการอนุรักษ์ “ข้างเหลืองประทิว” ข้างพันธ์พื้นเมืองเดิม ซึ่งเหลือปลูกที่อำเภอประทิวเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย

จะเห็นว่ากรณีศึกษานี้มีความพิเศษในตัวเอง เพราะผู้เป็นเจ้าของ “พิเศษ” (ได้รับการปลูกฝังเรื่อง ชานินิยม และ ได้รับโอกาสดี ใช่วิถีปฏิบัติเป็นโอกาส มีที่ปรึกษาที่ดี) จึงแก้ไขวิถีปฏิบัติทางการเงินของรีสอร์ทฯ ด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

5) บทเรียนที่สำคัญ

บทเรียนที่ควรค่าแก่การเรียนรู้อันนำมาซึ่งความสำเร็จในปัจจุบัน ซึ่งพอสรุปเป็นประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

5.1) การสร้างคน

- คุณวรวิสร ชักชวนชาวบ้านในชุมชนให้หันมาสนใจทำการเกษตรอินทรีย์ อนุรักษ์ธรรมชาติ สร้างเครือข่ายทั้งภายในจังหวัดชุมพรเอง และเครือข่ายภายนอก (ดูแลภูมิภาคในภาคผนวก ข)
- คุณวรวิสร เป็นแกนนำเครือข่าย เป็นนักพัฒนา ใจเย็น อารมณ์ขัน ไม่เคร่งเครียด พยายามพูดคุย ชี้ถึงประโยชน์ส่วนรวมในการรู้จักจัดการอนุรักษ์ธรรมชาติและจัดการกับกิเลสของตนเอง มีก้น้อย เป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ
- สร้างการทำงานเป็นเครือข่าย มีเกษตรกรในท้องถิ่น มีผู้ร่วมเครือข่ายมาก ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชี้้นำให้สังคมเห็นว่า วิถีชีวิตแบบไทย สามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้เงิน การให้ “ยิ่งให้ยิ่งได้” คุณวรวิสรเป็นแกนนำในการเชื่อมประสานกับพื้นที่ทั้งภายในชุมพรและเครือข่ายภายนอกชุมพร
- มีกิจกรรมและประชุม (ชวนคุย) อย่างต่อเนื่อง เป็นการสร้างการเรียนรู้ของคนในชุมชนผ่านเวทีพูดคุย
- เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จัก ผ่านสื่อ ผ่านการเข้ามาทำงาน เรียนรู้ ถอดบทเรียนของนักวิชาการ อาจารย์ นักวิจัยจากมหาวิทยาลัย ทำให้มีกลุ่มคนภายนอกเข้ามาดูงาน ศึกษาเรียนรู้ พนักงานทุกคนเกิดความภาคภูมิใจที่ทำความดี คิดดี เป็นเยี่ยงอย่างผู้อื่น เกิดภาคภูมิใจ มีกำลังใจ ธุรกิจชุมพรคานานารีสอร์ตฯ ของคุณวรวิสรเพิ่งได้รับรางวัลจาก กปร. ในฐานะที่เป็นหน่วยธุรกิจขนาดกลางที่มีรูปแบบการบริหารงานแบบเศรษฐกิจพอเพียง

5.2) การสร้างวิถีคิดและสร้างคุณธรรม

- สร้างการเรียนรู้เพื่อการใช้ทรัพยากรที่ยั่งยืน
- เสริมสร้างจิตใจให้สมาชิกในชุมชนมีความภาคภูมิใจ
- เน้นคุณธรรม ปลูกฝังให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งเสริมความเพียร ไม่เบียดเบียนสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ไม่บริโภคเกินกำลังที่ผลิตได้